

АЙДЕР ОСМАН
ЭМДЖЕНЪДЕН СЕЛЯМ

АЙДЕР ОСМАН

ЭМДЖЕНЪДЕН СЕЛЯМ

Очерклер

Гъафур Гъулам адына
Әдебият ве санъат нешрияты
Ташкент — 1972

«Эмдженъден селям» алды бу китапкъа Айдер Османовнынъ сонъки йыллар ичинде язгъан бир сыра очерклеринден нумюнслер кирсетильди. Автор озюнинъ очерклеринде бир гъаени — дженкте ве тынчлыкъ зятта совет адамларынынъ Ватангъа, халкъкъа, Коммунист партиясына сынъырсыз садыкълыгъыны акс эттире. О насыл бир мевзуда язмасын, илкъ эвеля адамларнынъ рухларыны, ички дуйгъуларыны, джемиет ишине бакъышларыны косътермеге тырыша. Онынъ очерклерини окъугъанда ондаки адамларнынъ федакяр омюрлерине сукъланасынъ, олар киби олмагъа, оларны такъланд этмеге, аятынъны толусынен ве бир тамам халкъкъа бермеге истейсинъ.

Бу Айдер Османовнынъ биринджи китабыдыр. Иджадий ишинде огъурлы ёллар санъа, Айдер!

Айдер Осман.

Эмдженъден селям. Очерк. Т., «Адебият ве санъат», 1972.

82 б.

Кърым-тат. тил.

Айдер Осман Очерклер.

№ 449—71

Навоий адына УзССР Девлет
китапханеси

С(Крыиско-тат.)

7—3—3

ЯРЫШЛАШМАКЪ — ЯРДЫМЛАШМАКЪ ДЕМЕКТИР

Якъуб агъа бугунъ де иштен кеч къайтты. Ергъунлыгъыны гизлемек истесе де, къапыдан киргенинен, апайы сёйленип башлады:

— Чырайынъа бакъ, шу грохоткъа ола озюньни текмилъ джойдынъ. Инженер, алимлер тюшонсинлер. Санъа бу къадар чекишмек неге керек?

Якъуб агъа апайынынъ невбеттеки уджюмине озюнинъ адетий кулюмсиревинен джевапланды.

Грохот... Насыл этер де онынъ акъкъында тюшонмезсинъ? Аш башында да, телевизор бакъкъанда да Якъуб агъа шу акъта тюшонди. Баштаки грохотнынъ (автоматик чельтеклернинъ) махсулдарлыгъы аз олса да, даяныкълы эдилер. Янъылары тез чельтейлер, лякин даим вертикаль саллангъанлары ичюн теллери тэз сына, сынгъанларыны къурамакъ керек ола, къуравларнынъ сайысы чокълашкъан сайын исе чельтеклернинъ салланув къувети экиле. Нетиджеде, собаларны хам малнен толдырув вакъты узана. Иш арекетининъ та башланувындан плангъа аякъ чалына. Не япмалы? Йигитлер бар къуветлеринен чалышалар, лякин иш-

нинъ махсулдарлыгы артама. Бунынъ себебинъ коре-биле, насыл тюшюнмейджексинъ?

Комбинаткъа учъ тюрлю материал кетириле: нефть коксы, кварц топрагы ве туз. Оларнынъ учю къарыштырылган ве чельтеклен сонъ, эсас хам мал — шихта асыл ола. Бу шихта эки бучукъ бинъ киловатт-саат энергиясы олган электрик собаларгъа къойылып 25 саат девамында якъыла. Алынган махсулатнынъ бир къысымы ювулган, къурутылган, туюльген ве эленген сонъ, абразив алетлери ясамакъ ичюн материал — шлифзерно ве шлифпошок асыл ола. Иште, бу муреккеп аркетининъ башланувунда догъган къолайсызлыкъ, онынъ сонъуна да тесир эте.

Экинджи куню Якъуб агъа узакъ вакъыт грохотнынъ чалышувуны козь этти: черчиле, ашагыдан юкъарыгъа саллана, теллер майыша ве ннает сынып башлайлар. Чельтектен кечкен къарышма электрик транспортёры вастасынен анбарларгъа — бункерлерге ташыла. Грохот салланганда онъа пекитилген транспортёрнынъ башлангыч къысымы да саллана. Эгер шу ерге де бир чельтек къойылса?... Апансыздан догъган бу фикир Якъуб агъаны шашмалатаязды. О, индемеден, кенарда яткъан чельтеклерден бирини алып транспортёрнынъ устуне къойды. Салланувы яхшы. Бираздан сонъ, онынъ устуне бир къач къопкъа кокс, кварц ве туз текти. Буларнынъ эписи бир къач дакъкъада чельтектен ашагы — дос-догъру транспортёрнынъ айланып турган лентасына тюшти. Сменанынъ ярысында, чельтектен къурамакъ керек олганда, Якъуб агъа оны транспортёрнынъ устуне пекитмелерини авале этти.

Бойлеликнен, чельтев иши бир тюрлю токътавсыз девам атти. Заводдаки дигер цехлер де, чельтек иштеп чыккъъанда, бу усулны къулланып башладылар.

— Якъуб агъанынъ теклифи пек акъыллы,— дей цех башы Николай Тимофеевич Пахомов.— Заводымызнынъ бир чокъ донатмалары реконструкция олунаджакъ. О вакъытта, зан этсем, Якъуб агъанынъ бу теклифи де эсапкъа алыныр.

Биз карбид-кремний цехининъ смена устасы Якъуб Ислямовнынъ омюринде олып кечкен бир вакъианы хатырладыкъ.

Якъуб агъа табнатынджа пек аз къонушкъан, бем-безд сачлы, ачыкъ юзлю, эсмери бир адам.

— Заводда йнгирми дёрт йылдан берли чалышам,— деди Якъуб агъа. О вакъытта завод Запорожьеде кочирилип кетирилген эди. Башталары ишчилер муваккъат къурулгъан шипанлар астында чалыша эдилер. Шимдикиси киби, айры цехлер, болюклер, земане донатмалары къайда! Эписи, сонъундан япылды. Комбинат эп янъара. Энди ишнинъ бутюнни техника ипа.

— Сизнинъ ишинъизде энъ муими не?— деп сораймыз.

— Энъ муими,— дей Якъуб агъа,— эр ерде, эр бир иште олгъаны киби, иш вакъытындан, техника васталарындан олдыкча махсулдар файдаланмакътыр. Кимерде, истегинъден тыш оларакъ, бош турмакъ да керек ола.

Лафкъа цех профсоюз тешкилятынынъ секретары Александра Никитична Кравенцова къарышты:

— Якъуб агъа теджрибели ишчилерден бири. Озь акъкъында айтмагъа севмей. Даа якъын-

ларда шихтаны анбарларгъа ташыйыджы элеваторнынъ къайышы узюльди. Айны собаларгъа шихта толдырылаяткъан вакъыт эди. Якъуб агъа ишни токътатмамакъ ичюн, янып биткен собаларда къалгъан ве зенгинлештирмек ичюн, анбарларгъа къайтарылмасы керек олгъан шихтаны алып, янып толдырылаяткъан собаларгъа къоймакъны эмир эткен. Эр бир собада, янып биткен сонъ, 25—26 тонна къарарында шихта къала. Бу махсулат анбарларгъа ёлланыла, анда рецепт муджиби кокс, кварц, керосин, туз ве дигер мадделернен зенгинлештирилген сонъ, кене цехке къайтып келе. Бизим устамыз исе, элеватор бозылгъан сонъ, бу зенгинлештирюв ишини догърудан-догъру цехте япкъан. Нетиджде, смена токътанмагъан.

— Бойле япмакъ телюкели дегильми?

— Телюкели. Хам малларнынъ бирде-бириси къарарындан эскик я да зияде къарыштырылса, табии ки, азырланылгъан кремний-карбид кесеклерининъ де кейфиети денъишеджек. Бойле ишни Якъуб агъадагъи башкъа адам япкъан олса, шубеленир ве деръал ясакъ этер едик. Лякин Якъуб агъа... Эм бизим ишанчымыз акъланды. О собалардан, юксек кейфиетли карбид-кремний алынды. Якъуб агъа абразив ишлерининъ бутюн инджеликлерини биле.

Комбинатнынъ бир чокъ ишчилери, бу сайыдан смена устасы Вели Аединев, къурутыджы Зейнеп Салиева, собаджылар Бекир Джелилов, Рефыкъ Муджабаев, Сервер Эмирбеков, Невбетчи чиленгир Селим Муратов, шихтовальщицалар Ава Аединова, Мария Иванова, кранджы Лиман Асанова, чельтекджи

Зоя Рогожина, сортировкаджи Сулейман Хаялиев ве дигерлери гъурурнен озълерини заводнынъ ветераны — Якъуб Ислямовнынъ шегиртлери саялар.

Белли ки, абразив комбинатындан чыкъкъан тютюн ве тоз шеэр эалисининъ бир кысымыны чокъ йыллардан берли раатсызлай эди. Заводнынъ баджалары узунлаштырылды, олардан чыкъкъан зарарлы газларны тоз-думанны тутуп къалдырыджы махсус аппаратлар къойылды. Бунъа бакъмадан, завод атрафындаки орталыкъта, эр вакъыт ава бозукъ ола эди. Инает, волгоградлы мутехассисларнынъ тевсиесинен Донбасс ве Горький шеэрлеринден кетирильген антрацит, Ферганадаки нефтни ишлев заводында чыкъарылгъан нефть коксынен денъиштирильди. Бу денъишювнинъ нетиджеси, акъикъатен де, къуванчлы олды. Биринджи, нефть коксы эсасында яншы технология процесси ишленип чыкъылды ве бу саеде собаларнынъ тютюни эксильди. Экинджиде, антрацитны туюв ве чельтев вакъытында авагъа чыкъкъан коксыннынъ тозы исе, ёкъ дереджеге эксильди. Учунджиде, узакъ шеэрлерден кетирильген хам малпек паалыгъа отура эди. Шимди бу масраф бир тамам эксильди. Фергана нефтчилери коксларыны Ташкент абразивджилерине системалы суретте ве керекли мыкъдарда ёллайлар. Яншы технологиягъа ве хам малгъа авушкъан сонъ, эр бир собагъа 40 тонна шихта къойылмасы ве 5 тонна 250 килограмм темиз карбид-кремний алынмасы керек эди. Бир йылда бу норма багъы арттырылды: шимди эр бир собагъа 45 тонна шихта къойыла ве беш бучукъ тонна темиз абразив махсулаты алына.

Карбид-кремний цехи абразив маллар комбинатында энъ илери цех сайыла. Бу цехнинъ коллективи, якъын куньлерде, коммунистче чалышдыжы цех адышы къазанды.

Карбид-кремний цехи монокорунд карбид-бор цехинен ярыша. Эр эки цех чешит хам маллардан файдалана ве чешит технология процесси эсасында чалыша. Бунъа бакъмадан олар бир сой махсулат чыкъаралар. Карбид-бор цехинде боксит эсас хам мал сайыла, о антрацит ве перитнен бирликте якъыла. Нетиджеде окссульфид шлакы алына. Бу шлак сувда иритиле, сонъ, керосин, кукюрт кислотасынен зенгинлештирилле, къурутыла, туюле ве чельтелене. Эр эки цехининъ чыкъаргъан махсулаты бири-бирине мусавий келе демек мумкюн. Ярышдашлар сыкъ-сыкъ теджирибе алмаша ве бири-бирлерине самимий ярдымда булуналар. Цехининъ Идрис Измайлов усталыкъ якъан сменасы, чокъ йыллардан берли Якъуб Ислямовнынъ сменасынен ярышлаша. Эр эки уста комбинаткъа бир вакъытта кельди ве бир зенаатта чалышалар. Смена усталары олгъан сонъ, ярышлашып башладылар. Идрис Измайловнынъ сменасы эр даим айлыкъ планыны 120—125 процент толдыра, чыкъарылгъан махсулатнынъ кейфиети джеэтинден ярышдашындан артта къалмай. Якъында Идрис агъанынъ сменасында собалардан бири иштен чыкъты. Оны тамирлемек ичюн, ичиндеки 60 тонна янып битмеген шихтаны бошатмакъ керек эди.

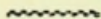
— Пек кедерлендик,— деп хатырлай о вакъианы Идрис агъа,— Шакъамы, бутюн сменаны бу ишке тюшюргенде биле, бир къач саат вакъыт кетеджек. Дигер бир собадан исе, бу

вакътта азыр махсулатны чыкъармакъ керек. Бир маальде, бакъсам не корейим, Якъуб агъа йигитлерини пешинден етип кирип кельди. Озю эп кулюмсирей. «Бизим бираз бош вакътымыз бар эди... Сен пишкен собанъны бакъ, бизлер бу «инатнынъ акъкъындан келирмиз»,— дей. Валлаи, къувангъанымдан, тап козюме яш кельди. Шу куню смена нормамызны толдырдыкъ, ярышдашларымыз исе, бозулгъан собаны бошатып, тамирлеген сонъ къайттылар.

Ярышлашмакъ — ярдымлашмакъ демектир, деген шиарымызнынъ асыл мундериджеси де мына бундан ибареттир.

Ярышнынъ нетиджелери дивар газетасы, радиоузел, агитаторлар ве сиясий информаторларнынъ субетлери вастасынен мунтазам суретте иляи этиле. Илери кельгенлер такъдирленелер.

Ташкент абразив маллары комбинатынынъ коллективи, йыллыкъ пландан устюн оларакъ, бир айлыкъ махсулат теслим этмек огърунда чалыша. Бирлик ве дост коллективнинъ бугунъки къазанчы, илериде де сёзюнен ишининъ бир келсджегине шаатлыкъ бере.

КОЗЬЛЕРДЕ КЪУВАНЧ

Омјурде къуванчнен ян-япаша, къасевет де яшай. Адамлар къасеветни бир тамам ёкъ этмек, тек къуванчны яшатмакъ ичюн куреше, бу али-дженап ишке бутюн омјурлерини багъышлайлар. Инсан енъе. Къасевет кери чекиле. Лякин о кене де пейда ола, къуванчкъа уджюм эте. оны енъип, озю яшамакъ истей. Лякин, ёрулмаз инсан эр даим курешмеге азыр тура. О, гедже-куньдюз куреше ве къуванчны гъалебе къазандыра. Къуванчкъа бакъып адамлар шенълене. рухланалар. Биз де Джапеш Халитни бойле бир куреш мейданында расткетирдик. Юзю къасеветли, козьлери кедерли, сёзлери сакин ве салмакълы... Тек бир о дегиль, эр кес ойле. Я бу къасевет къайдан кельди?

Табнатинынъ хышымындан.

Бу сене Джапеш Халит ёлбашчылыкъ япкъан болюкнинъ бирликли коллективи 620 гектар мейдангъа еди куньде квадрат-ювалап урлукъ сачты. Сачты да, бекледи. Кениш карта-ларда баш котерген ешилъ япрачыкъларгъа бакъып, джан-юректен къуванды. Япракълар кунешке догъру ынтылды, нур эмип, осьмек истедилер. Лякин...

Кунешнинъ юзюни къара булутлар орытти. Арды-сыра бир къач кунъ ягъгъан къасыргъалы ягъмур, назик япракъларны къопармакъ, балчыкъкъа къарыштырмакъ истеди. Бу къасевет. О къуванчынынъ ерини тутып алды, адамларнынъ юзлеринде, козьлеринде, юреклеринде пейда олды. Адамлар исе, шу дакъкъасы онъа къаршы бирликли ве амансыз куреш башладылар.

Ягъмур токътагъанынен кунеш чыкъты. Лякин онынъ ягъмурдан сонъки нурлары топракъны къаттырды. Назик япрачыкълар къаткъан топракъ арасында сыкъылдылар. Оларнынъ осювлери къыйышлашты. Чурюмек телюкеси догъды.

Яш фиделерни къуртармакънынъ бирден-бир догъру ёлу оларны аджеде суретте культивация япмакъ ве кубрелемек эди. Буны яхшы бильген теджрибели памукъчы Джапеш Халит болюгиндеки он бир тракторнен тарлагъа чыкъты. Культивация ишлери эки сменада тешкиятландырылды. Адамлар да, тракторлар да раатлыкъ бильмедилер. Джапеш озю бир участкадан дигерине кече, агрегатны озю юрсетип, чалышувны тешкере, вакъытны къачырмамакъ кереклигини айтып, кене ёлуна девам эте. Артыкъ, базы карталардаки памукънынъ къарарып башлагъаныны корип, Джапеш текмиль къасеветке далды. Район «Узсельхозтехника» бирлешмесинден бир къач трактор даа кетирильди. Энди мудирнинъ озю де дюмен башына кечти. Куреш учъ кунъ, учъ гедже девам этти. Дёрдинджи куню бутюн мейданлардаки памукъ культивация япып битирильди. Ннает, къасевет теслим олды. Адамларнынъ козьлеринде къуванч къыгъыл-

чымлары парылдады. Олар енгиль кокюс кечирди ве къуванчнен чалышып башладылар.

Майыс айынынъ башлаырында олып кечкен бу хышымгъа къаршы вакъытында гъайретнен курешип башлагъан Джапеш Халит, Сервер Дженалиев, Мамбет Халилич, Ибраим Къарачыкъ, Мутал Якъубов, Тура Азимов киби атеш юрекли памукъчылар, ендилер.

Джапеш Халит тешеббюсчи ве тешкилятчы коммунисттир. Онынъ омюр ёлу озю киби саде, ишлери киби муреккеп ве догърудыр. Ташкент областындаки «Узбекстаннынъ беш йыллыгъы» адына совхозгъа 1944 сенеси кельди. Юрегинде чалышмакъ, яратмакъ истегин, элинде исе, тек багъчаджылыкъ зенааты бар эди. Лякин, башта багъ-багъчаларны мейдангъа кетирмек, сонъ, бу зенаатыны омюрде къуллаанмакъ керек олды. Джапеш, памукъчылыкъ зенаатыны сазлыкъларны къурутмакътан, ятакъ ерлерини менимсемектен башлады.

— Биз кельген сенеси бу хозяйствоннынъ чевре-чети къамышлыкъ эди,— деп хатырлай Джапеш Халит.— Чалашлар къурып ерлештик ве деръал ишке кириштик. Тереп арыкълар къазып ералты сувларыны акъыздыкъ, топракнынъ тузыны ювдыкъ. Бир къач айдан сонъ, этимизни-тенимизни талагъан чиркнийлер аксылди, чалашларымызынынъ яшында долангъан ач шакаллар гъайып олдылар. Биз, батакълыкъны адым-адым менимседик ве озълеримизге мекян къурдыкъ, багъ-багъчалар мейдангъа кетирдик.

Хозяйствомыз кет-кете кенишледик ве къуветлендик. Къудрегли бульдозерлер, экскаваторлар батакълыкъкъа адымладылар. Лякин,

яны менимсенильген ерлердеки биринджи памукъ фиделери о къадар зайыф эдилер ки, атта базы адамлар бу ерлерде памукъ етиштирмек мумкюн дегиль деген къараргъа кельдилер. Куреш девам этти. Топракъ турмадан кубреленди, мелнорация иншаатларынынъ агъы кенишлетильди. Бу йылларда эр гектардан алынган памукъ берекетининъ мыкъдары эп артты. Алышкъанлыкънынъ сонъу адет, заметнинъ сонъу сеадет, дейлер. Иште, биз бу сеадетли яшайышымызгъа федакяр эмегимиз саесинде ириштик,— деп сёзюни битире Джапеш Халит.

Бир зенаатны темелинден менимсемек ичюн бильги ве истектен гъайры, йыллар девамында топланган теджрибе де керек. Теджрибе адамгъа ишанч бере, пукъсанлыкъларны корьмеге, къыйынлыкъларны енъмеге огрете. Артыкъ Джапеш теджрибелен памукъчы олды. Оны звено башы тайин эттилер.

Коллективни тек сёзнен дегиль, шахсий нумоненен де рухландырмакъ кереклигини яхшы анълагъан коммунист Халит, топракънынъ тузыны йылда эки кере — кузьде ве баарьде ювмакъны теклиф этти ве озю биринджи оларакъ ишке киришти. «Бу мувакъкът къыйынлыкътыр,— деди о аркъадашларына,— бойле усулнен топракъ эки мевсимде туздан тамамиле арыныр ве берекетни 5—6 центнер арттырырмыз». Тешеббюсчи коммунист ишдешлерини берекетни арттырувгъа экинджилик медениетини юксельтюв, агротехника къаиделерини мукеммеллештирюв, илим ве илери теджрибенинъ сонъки мувафакъиетлерини истисалгъа кениш тадбыкъ этюв саесинде иришмек мумкюн эке-

инне ишандырды. Бу ишанч адамларны янғы мензиллер ичюн исрарлы курешке давет этти. Джапеш Халитниң звеносы башта 26, сонъ 28 центнерли берекет етиштирди. Бу — хозяйствонинъ рекорд косьтергичи эди.

Памукъчылыкъ зенаатыны бутюн ииджелик-леринен менимсеген йигит 1957 сенеси биринджи болюкнинъ агроучасткасына ёлбашчы олды. Бу агроучасткада 1967 сенеси совхоз боюнджа энъ юксек берекет алынды. 167 гектар мейданда пландаки 27 центнер ерине 36,5 центнерлик берекет етиштирилди. Бутюн берекет тек машиналарнен джыйылды. Нетиджеде, бир центнер памукъ пландаки 20 рубле 85 капик ерине, 19 рубле 80 капикке мал олды. Тымар мевсиминде участка механик-айдавджыларынынъ эр бири 180—200 тонна памукъ джыйды.

1968 сенеси сачув мевсими арфесинде Джапеш Халит совхознынъ учюнджи болюгине мудир тайинленди. Месулиет артты. Лякин, Джапеш месулиеттен кьоркьмады, кыйынлыкълар огюнде абдырамады. Коллективни юксек мензиллерге догъру етекледди. Совхозда биринджи оларакъ онынъ болюги сачувны битирди. Янғы осип чыкькъан памукълар табнат хышымына огърагъанда, достларны джесаретнен афаткъа къаршы курешке котерди. Болюкнинъ памукъчылары райоinda биринджи оларакъ ильки культивацияны битирди ве бутюн мейданлардаки осюмликнинъ бир гъайыпсыз ве сагълам осьмесини теминледилер.

Учюнджи болюкнинъ мейданларында кечкен сене 31 центнер берекет етиштирилген эди. Болюк азалары 1972 сенеси эр гектардан 33

центнер берекет алмагъа сѣз берди ве сѣзлерине
саип олмакъ ичюн, бар къуветлеринен чалы-
шалар. Бу ёлдаки биринджи мания енъип ке-
чильди: памукъ ерлери къатып къалувдан ве
чурюв телюкесинден къуртарылды. Лякин бу.
мувафакъиет теминленильди, деген фикирни
анълатмай. Илериде даа чокъ маниалар,
къыйынлыкълар бар. Бельки Джапешпинъ
юзюнде даа чокъ кере къасевет аяметлери
пейда олур. Даа чокъ керелер памукънынъ
сагълам омюри ичюн бекленильмеген къыйын-
лыкъларгъа къаршы курешмек керек олур. Ля-
кин энъ муни, бу куреште ёрулмамакъ, тюш-
кюнлешмемектир. Бойле курешлерге Джапеш
Халит киби челик ирадели коммунистлер ёлбаш-
чылыкъ япсалар, о мытлакъ енъишнен битер,
адамларнынъ козьлеринде даим къуванч нур-
лары ойнар.

ГОСПИТАЛЬ ЧЕКИЛИП ОЛАМАДЫ

— Инсанны девалав киби муим ишни табиб-лернинъ элинден бир тамам чекип алмакъ вакъыты кельди. Сизлер совет медицинасынынъ биринджи къарылгъачлары, бу илимни аякъкъа турсатаджакъ. инкишаф эттиреджек мутехассысларсынъыз. Кърымдан эки адамсынъыз. Сиз ве Шапиро. Аркъадашынъызны Керчьке, сизни нсе, ордугъа ёллаймыз. Мен Самединовгъа телефон эттим. Къыйынлыкънен олса да, къандырдым. Огъурлы ёллар... Къыйып, аякин шерепли ишинъизде мувафакъиет истейим.

Бу сёзлерни сагълыкъны сакълав СССР Халкъ комиссары Владимирский Биринджи Москва медицина институтынынъ битиринджиси Абибулла Дервишни 1933 сенесининъ июль айында эким оларакъ, Белорусие арбий округына ёллайткъан вакъытта айткъан эди.

Абибулла Дервишнинъ арбий экимлик омюри, иште бу ёлланманен башланды. Учъ кунден сонъ Витебск шеэриндеки дёрдинджи артиллерия корпусынынъ окъчы полкына эким оларакъ тайинленди. Учъ йылдан сонъ Качы арбий учуджылар мектебинде эскадрильянынъ уйкен экими вазифесине ауштырылды.

Экимликнен бирликте арбий зенаатларны да меншмеди: парашютнен секирди, топ, автомат ве дигер сияларнен атмакны огренди. 1938 сенеси декабрь 27-де олып кечкен хирургларнынъ XXIV Бутюнсоюз съездине кыысым санитария хызметининъ башы Абибулла Дервиш де иштирак этти. 1939 сенеси Ленинград-даки арбий-медицина академиясында бир йыл окъуды, Ватанымызнынъ мудафааджылары сафында булулмакны озю ичюн шереф сангъан яш коммунист хызмет муддетининъ биткенине бакъмадан, ордуда къалмагъа къарар берди. Шу сенеси хирург Дервиш хызмет эткен Кърым дивизиясы Харьков арбий округындаки 3-нджи окъчы дивизиясынынъ 9-нджы кыысымы оларакъ Узакъ Шаркъ фронтына ёлланылды. Дженк башлагъандан бир къач кунъ сонъ Абибулла Дервиш Новосибирск арбий округынынъ эмири муджиби 26-нджы медицина-санитария ротасына лыжаджылар взводынынъ командири оларакъ Шималий-Гъарбий фронткъа авушты.

Дженк ёлу... Техника джеэтинден баягъы устюн олгъан душман, мемлекетимизнинъ эп ичерисине кире. Совет аскерлери Ватан топрагъынынъ эр бир къарышы ичюн джап алып — джан берелер. Биринджи чекилювлер ве биринджи яралылар... Иисан омюри ичюн, яралангъан аскерни дженкявер сафкъа къайтармакъ ичюн экимлер олюмнен курешелер.

Кель-келе Совет аскерлерининъ шиддетли урушлары нетиджесинде душман бутюн фронт бою чекилип башлады. Орёл-Курск урушундан сонъ, мувафакъиеттен даа зияде рухлангъан аскерлеримиз эп огге илериледилер. 1943 сенеси-

нинъ кузюнде генерал-майор Румянцев командирлик япкъан биринджи Украина фронтынынъ 4-нджи арбий-ава десант дивизиясынынъ аскерлери урушларнен Днепр ве Днестр озеньлерини кечтилер. Эр вакъыттаки кибидженкчи аскерлерининъ пешинде ишачлы аркъа-медицина хызмети болюклери, госпиталь, эрзакъ, урба ве слянен теминлейинджи болюклер бара эди. Эки озень ялысындан къувулгъан душман айнеджиллик япмакъ истеди. О, аркъа тарафтаи шамата чыкъармакъ ве бунынънен огдеки къысымларны абдыратмакъ макъсадынен дивизиянынъ аркъасына уджюм этти.

Дженкте эр кес дженкчи. Бу сефер душманнынъ илери къысымларынен экимлер, эмширелер ве теминат хызметиндеки дигер болюклер тутуштылар. Деръал мудафаа ёлагъы тешкилятландырылды. Майор Абибулла Дервиш вазнетни огдекилерге бильдирмек ичюн, учъ аскерни ёллады. Бираздан сонъ теминат болюклерине ярдым кельди. Эки тарафлы атешининъ арасында къалгъан душманнынъ буюк бир отряды эсир алынды. Душманнынъ апансыз уджюмине шиддетли къаршылыкъ тешкилятландыргъаны, шахсий нумюнесинен аскерлерни уджюмге етеклегени ичюн, 11-нджи медицина-санитария батальонынынъ баш хирургы майор Абибулла Дервиш Къызыл Йылдыз орденинен мукафатланды.

...1944 сенеси. Шималий Винница станциясы ичюн къатты урушлар кете. Бир геджеде лекчокъ аскер яраланды. Автобус станциясына ерлешкен кочебе госпитальдеки яралылар ынъраналар. Хирургия болюгининъ башы Абибулла Дервиш бир геджеде ондан зияде аджеле опе-

рация япты. Яралыларнынъ бир къысымы мемлекет ичерисине ёлланылды.

4-нджи Овручев Къызыл Байракълы, Богдан Хмельницкий орденли ава десанты дивизиясынынъ аскерлери муим демирёл узелы олгъан бу станцияны бир кереден эльге кечирдилер. Лякин, бутюн гедже девам эткен къатты урушлардан сонъ, мувакъкъат оларакъ станцияны къалдырмакъ керек ола, чюнки душманынъ буюк бир къувети Шималий Винницадаки оккупантларгъа ярдымгъа келип етишкен эди.

Бутюн транспорт васталарындан марум къалгъан кочебе госпиталь бинъден зияде яралысынен душман аягъы астына къалмасы ихтимал эди. Не япмалы? Майор Абибулла Дервиш эеджаннен сокъакъкъа атылды. Дивизиянынъ сонъки къысымлары шеэрни къалдырып кетмекте эдилер. О, аскерлерге эеджаннен багъырды:

«Аркъадашлар! Госпиталимиз чекилип етиштиралмайджакъ. Яралыларнынъ эскериси юрип оламайлар. Оларны къорчаламакъ керекмиз!»

Беяз халатлы адамнынъ бу сёзлерини эшиткен дженкчилер онынъ янына чапып кельдилер. Кимиси авдарылып яткъан машиналарнынъ, кимиси тереклерининъ артына пусты. Бу бинанынъ нафиле ерде къорчаланмаяткъаныны анълагъан душман исе, оны эр тарафтан сарып алды. Лякин совет аскерлери бинанынъ эр бир пенджересини, эр бир къапысыны къорчалай, душманы бинагъа якъынлаштырмай эдилер. Дженкчилерге енгиль яралылар, эмшире ве экимлернинъ бош олгъанлары да къошулдылар. Майор Дервиш исе, къуршун ягъмуры астында, къафатасы

парчаланган офицерни операция япмакны девам эте эди.

Госпитальнинъ къамачавда къалгъаныны анълагъан дивизия командири автоматчылардан эки рота ярдымгъа ёллай. Олар душман алкъасыны бир къач еринден ярып, онынъ артына кече де, госпитальни къорчалайткъанларнынъ сафына къошулалар. Атышма акъшамгъадже девам эте. Ниает, дивизия аскерлери танкчыларнен бирликте уджюмге кече ве Шямалий Винницаны текрар эльге кечирелер. 8 саат душман элинде къалган станцияда совет аскерлери госпитальни къараманджа къорчалайлар...

Аскерлеримизнинъ дарбесине даяналмаган душман эп керп чекиле эди. Командир ве хирург Абибулла Дервиш эм яралыларны операция япа, эм силя алып урушкъа кире. Азат олунган шеър ве койлерде ачлыкъ ве фашистлерининъ къыйнавындан эзилген адамларны тедавийлей, кучюк медицина пунктлары тешкилятландыра, имкяны олгъаны къадар оларны иладж ве медицина алетлеринен теминлей эди.

Абибулла агъанынъ дженкявер омюринде олып кечкен вакъиаларнынъ бирисини даа хатырламамакъ, мумкюн дегиль.

Адам, табнатынджа шакъаджы олса, эр анги вазнетте де куле, шенълене билир. 11-нджи медсанбатнынъ командири гвардия майоры Барышников мына бойле шакъаджы адам эди. 1944 сенесининъ язында дивизия Днепр озенини кечкен сонъ, медсанбат Серебрянный Бор деген орманлыкъта токъталды. Палаткалар ерлештирилди, яралылар яткъызылды ве тедавийлев ишлерине киришилди. Госпиталь озь омюринен

яшай. Янъы яралылар келе, биринджи ярдым косьтерильгенлерининъ бир къысымы, мемлекет ичерисине ёлланыла.

Акъшам устю госпитальге Барышников кирип кельди. Эр шейни бакъып къангъан сонъ, хирургия болюгининъ башы Дервишнинъ янына кельди. «Бакъ, Абибулла, немселер, халатсыз кирмесинлер. Барышников айтты дерсинъ». Бу сёзлерни командирнинъ небетий шакъасы беллеген хирург, ишини девам эте берди. Лякин, яры геджеде кельген хабер комбатнынъ шакъа этмегенини билъдирди. Илери ёлакъта экиге болюнген душман аскерлерининъ бир къысымы дигеринен къошулмакъ ичюн, фронт ёлагъынынъ госпитальге якъын ернин бозып кечкен ве буюк тезликте якъынлашмакъта эди.

Бу арада майор Барышниковнынъ озю де келип ете. Юрмеге ярагъан яралылардан мудафаа ёлагъы тешкилятландырыла. «Янашамыздаки 2, 3 ве 4-нджи дивизияларгъа хабер ёлладым,— дей о,— озюмизнинъ дивизия зияде огге кеткен. Немселер бизге ярдым кельмезден эвель етишеджеклер».

— Мен о геджени бир вакъыт унутмам,— деп хатырлай Абибулла агъа.— Акъшам устю яралылар эллерине сия алып, бири-бирине таянаракъ душманны къаршыламагъа чыкътылар. Эллери сагъ олып да, юралмагъан яралыларны эмширелер носилкаларнен алып чыкъты ве янларына сияларыны кетирип къойдылар. Палаткаларда энъ агъыр яралылар къалдылар. Оларнынъ янларына да сия къойылды. Къыскасы, эсини джойгъан бир къач яралыдан гъайры, эр кес сияланды.

Эким ичюн эли алтындаки яралыларнынъ текрар яраланаяткъанларыны корьмектен де дешетли манзара олурмы? Атышма бир саат къадар девам эте. Душманнынъ бир группа автоматчысы палаткаларгъа барып кире. Лякин, онда да тѣшекте яткъан агъыр яралылар оларны къуршуннен къаршылайлар. Баягъы гъаиплар олса да, медицина-санитария батальоны госпитальни ярдым кельгендже къорчалай.

Госпитальни душмандан къорчалавда косьтерген джесюрлиги ичюн Абибулла Дервиш экинджи кере Къызыл Йылдыз орденинен мукафатланды.

Медицина хызметининъ подполковниги Абибулла Дервиш дженк биткен сонъ, даа чокъ йыллар орду сафларында хызмет этти. Къысым медицина пунктыннъ башы олды, арбий хирургларнынъ квалификациясыны арттырув мектебинде дерс берди, айны заманда, дженк ёлларында эльде эткен теджрибесини яш мутехассысларгъа огретти. Къуршун ярасыны девалав боюнджа бир сыра ильмий ишлер язды.

— Дженктен сонъ даа чокъ йыллар дженк яраларыны деваламакъ керек олды,— дей Абибулла агъа.

Фашистлер озьлери булунгъан ерлерден кеткенде, миналарны комип, чешит оюнджакъ, эшья шеклиндеки миналарны къалдырып кеттилер. Дженик биткен сонъ да, джеллятларнынъ писёллеринен комюльген патлатыджы мадделер тарлада чалышкъан адамларнынъ, орманда агъач кескен ишчилернинъ, баарь байрамына чыкъкъан балаларнынъ омюрлерине зевал олды.

Абибулла Дервиш дженкте костерген яралыкълары ичюн 5 орден ве 7 медальнен мука-

фатлана. 1958 сенесининъ декабрь айында сагълыгъынынъ феналашувы себебинден ордудан къайтарыла.

Ташкент хастаханелеринде: республика онкология диспансеринде методика кабинетининъ башы, айны заманда эким онколог, Ташкент токъумаджылыкъ комбинатынынъ амбулаториясында хирург-онколог, дежурант олып чалышты. Шимди, Абибулла агъа, Чиланзар-районындаки 24-нджи поликлиниканынъ хирургыдыр.

1967 сенеси белли хирург Абибулла Дервишке 1 дераджели хирург унваны берильди.

Дженк битти, лякин инсан сагълыгъыны къорчалав джебесиндеки куреш кеттикче къызгъынлаша. Медицина илимининъ энъ сонъки мувафакъиетлеринен слялангъан сагълыкъ бекчилери енъиш артындан енъиш къазапалар.

Абибулла агъанынъ скальпелинен омюрге къайткъан адамлар хирургнынъ шифа бериджи элини, муляйим бакъышыны бир заман унутмазлар.

САПЕР БИР КЕРЕ ЯНЪЛЫША

Эсир алынган немсе аскери сорав башлама-
сыны беклемеден кычырды:

— Бу бина эр дакъкъада кокке савурыла
билир. Подвалдаки снарядлар анбары мина-
лыдыр!..

— Демек, бинанен бирликте сен де, патлай-
джакъсынъ? — деди сувукъкъанлыкънен подпол-
ковник Бордеев. Эсир буны шай да биле, онынъ
ичюн де шаматалай эди. Лякин о, анбарнынъ
насыл усулен миналаштырылгъаныны, патав
механизмининъ кыйда сакълангъаныны айтып
бералмады.

1944 сенесининъ август айында подполков-
ник Бордеев командирлик япкъан 621-нджи окъ-
чы полк Кенигсберг шеэрининъ дживарында
бундан бир къач саат эвель душман къалдырып
кеткен казармагъа ерлешти. Эльбет, башта са-
пёрлар бинанынъ эр ерини тешкердилер. Афта-
ларнен ятып юкъламагъан аскерлер бойле бир
енъншли уруштан сонъ шинеллерине сарылып,
юкъугъа далдылар. Олар юкълагъан бинанынъ
подвалындаки снарядлар исе, эр дакъкъада пат-
лай билелер.

— Тревога!

Къатты юкъуда яткъан аскерни биле бу сёз бир аныде уятты. Бир къач дакъкъадан сонъ командир, сафта тургъан аскерлерге вазиятни анылатты.

— Бинадан 800—1000 метр месафеде бир тири джан къалмасын! Буныпъ ичюн патруль командасы месулы!— деди командир ве янындаки кесментик яшкъа бакъып сорады:

— Капитан аркъадаш, сизге къач адам керек?— О кене сафкъа чевирильди.— Уйкен лейтенант Якъубов, уйкен сержант Визгалов, капитан Аблаевнинъ имассинде къаладжакъ-сынъыз.

Бир дакъкъадан сабыкъ мектепнинъ азбары бом-бош олды. Сапёрлар батальонынынъ командирни капитан Ильяс Аблаев эки ярдымджынен бирикте эсир немсенинъ пешинден подвалгъа тюшти. Дым ве барот къокъусындан нефес алмакънынъ чареси ёкъ. Сыра-сыра снаряд лщиклерининъ арасында насылдыр сары оба корюнди. «Мына,— деди эсир къалтырагъан элини огге созып,— 20 тонна». Бу толнен тротил эди. Патлайыджы маделер. Обанынъ ортасындан тель кечпирильген. Онынъ уджу снарядлар арасында гъайып ола. «Демек, башта бу оба патлайджакъ,— деп тюшюнди Аблаев.— Механизминъ тёпеден къыдырмакъ керек». Тельге енгильден тийильсе биле, патлав асыл олмасы мумкюн. Сапёрлар къулакъларына стетоскоп такъып эр бир оданынъ диварларыны динълей башладылар. Адетте, патлайыджы механизмлер дивар арасында, таванда, я да дамда сакълана тургъан. Эсирнинъ малюматына коре, арадан къарарнен дёрт саат кечкен. Немселер къулангъан механизмлернинъ энъ узакъ муддети еди

саат. Секизинджи саат девамында о чалышаджакъ ве аджель тели къуралгъан бу обаны, оба исе, бутюн анбарны патлатаджакъ.

Сапёрлар къулакъларындаки динълев аппаратларынен диварлар бою чапкъалай, полны, таванны, эр бир кошени дикъкъатнен динълейлер. Оданынъ биринде Аблаев саат механизмининъ чалышувына ошагъан бир давуш эшитти. «Тик-тик, тик-тик...» Худжур шей. Бу сес оданынъ эр дёрт диварындан да, полдан да, тавандан да эшитиле. «Суный механизмлер де къойылгъан,— деп тюшонди теджрибелли сапёр.— Анбарнен оларнынъ тек бириси багълангъан. Къалгъанлары тек сес чыкъаралар». О ярдымджыларына вазиятти анылатты.

— Эсирнинъ косътеришине инанмакъ керек, чюнки инанмамагъа делилимиз ёкъ,— деди о.— Демек, механизмнинъ чалышып башлагъанына дёрт саат олды. Артыкъ даа учъ саат вакъытымыз бар.

Лякин арадан кечкен учъ саат керек истиджени бермеди. Сёзде, механизмнинъ муддети битти. Артыкъ о эр дакъкъада патлай биле. Ильяс Аблаев ярдымджыларына шойле деди: «Бойле вазиятте сапёрларнынъ чалышмалары, устав муджиби ясакъ этиле. Лякин бизим башкъа чаремиз ёкъ. Шимди командирден хабер кельди: къомшу кварталларнынъ эалиси патруль ёлагъынынъ о бир тарафына чыкъарылгъан. Къыскасы, шеэр эалиси, дивизиямызнынъ бутюн аскерлери бизге бакълар».

Командирнинъ бу сёзлерине джевап оларакъ, сапёрлар ишни девам этмеге азыр экенлерини айттылар.

Секизинджи саат... Ильяс агъа мукъайтлыкъ-

нен полнынъ тахталарыны чыкъара. Якъубов оданынъ сырт диварыны эше, таванда Визгаловнынъ аякъ сеслери, сокъакъта исе, сирена сигналы ве микрофондан «Дикъкъат! Дикъкъат!»— деген сёзлер эшитиле.

Кергин иштен сапёрлар зияде ёрулдылар, юзлери, урбалары терден шыр-сув олды. «Бирер сигар якъайыкъ, Ильяс агъа»,— деди Якъубов. Олар одадаки курсюлерге отурып тютюн якътылар.

— Саатинъе бакъса,— деди Ильяс агъа Якъубовкъа.

— Еди бучукъ...— деди Якъубов ве иляве этти:— токътагъан экен, мынавы столнынъ чекмеджесиндеки будильникке бакъып къурдым.

Ильяс агъа бир анъ сусып къалды. Сонъ, текрар сорады: «Не дединъ?» «Мынавы чекмеджеде стол саати бар экен,— деди о,— деми коръген эдим. Саатимни онъа бакъып къурдым». О сёзлерини арекетинен тасдыкъламакъ истеп, оданынъ ортасындаки столнынъ чекмеджесини озюне чекти. «Тик-так, тик-так...» Таныш сес артыкъ Ильяс агъанынъ янында эшитиле эди. О, бирден кычырды: «Токъунма! Сонъ, саатни козетти:— «Еринден кыбырдатмагъан эдинъми?»».

— Екъ.

Олар тезликнен столнынъ къапагъыны къопардылар. Чекмеджеде адий стол саати тура ве эп такильдей эди. Ильяс агъа оны яваш кыбырдатты. Саатининъ тюбюнде индже бир тель корюнди. О, джебинден кичкене керпеден чыкъарып, тельни мукъайтлыкънен кести. Саатининъ тикильдиси явашлады ве ниает токътады. Достлар енгиль-енгиль кокюс кечирдилер.

Демек, олар суный механизмлерни сакълагъанлары алда эсасыны сакълап етиштирмегенлер. Ильяс агъа азбаргъа чыкъты, джебинден ракетницасыны элине алып, ашыкъмайып, кокке атты. Ешилъ ракета танъ къаранлыгъында юксек эвлернинъ дамыларыны, янашадаки джамининъ къуббелерини, тереклернинъ уджларыны айдынлатып, яваштан сѣнди. Шу дакъкъада узакътан «Отбой, Отбой!» деген команда эшитильди. Аскерлер ятакъларына, адамлар исе, эвлерине къайттылар.

Сапёрлар батальонынынъ командири капитан Ильяс Аблаев, взвод командири уйкен лейтенант Якъубов ве взвод командирининъ муавини уйкен сержант Визгалов шеэр ичинде чыкъмасы итимал олгъан буюк бир патлавынынъ огюни алгъанлары ичюн 1 дѳреджели Ватан дженки орденинен мукафатландылар.

Бу мукафат капитан Абляевнинъ экинджи дженкявер ордени эди. О, 1936 сенесининъ апрель айында ордугъа чагъырылды. Харьковдаки арбий политруклар мектебини битирди. Дженк башлагъанынен Узакъ Шаркъкъа Хасан голю районуна ёлланылды. 1941 сенеси арбий-инженерлер мектебини битирди ве 1-нджи Украина фронтынынъ 221-нджи окъчы дивизиясындаки 675-нджи полкнынъ инженери вазифесине тайинленди. Тернополь, Белая Церковь, Бердичев. Старая Константиновка шеэрининъ азатлыгъы ичюн алынып барылгъан курешлернинъ ог сыраларында булунды. Ниает, дивизиянынъ сапёрлар батальонына командир тайин ётильди. 1944 сенесининъ кузюнде Н. шеэрини алув вакъытында аскерлеримиз душманнынъ учъ ёлакълы мудафаасына раст кельдилер. Миналан-

гъан мейданларны кыдырып юргенде, омузындан яраланды. Худжур шей, кършун аркъа тарафтан атыла эди. Еди адамдан ибарет сапёрлар командасы гизли душманны кыдырып, аркъа тарафтаки, тогъайлыккъа чеклидилер. Бу арада джесюр сапёр, уйкен лейтенант Якъубов башындан яраланды. Сапёрлар узун бир терекни къувушындан кършун атылаяткъаныны эселилер. Терек уджундан даа чокъ кършун ягъды. Лякин сапёрлар кыбырдамайып яттылар. Бу арада зияде къаны кеткен Якъубов джан берди.

Инает, гизли снайпер сусть. Сапёрлар онынъ кършуны биткенин анылап, о терекни пычып авдарды, снайперни эсир алдылар.

— Бу эсир бизге бутюн ми́на мейданларыны косътерди, — деп хатырлай Ильяс Аблаев. — Биз шу саат сапёрлар батальоныны чагъырдыкъ ве аскерлеримиз ичюн 50 метр кенишликте ёлачтыкъ. Шу куню дивизиямыз 30 километр огге кетти. Сабасына, сентябрь 28-де исе, душман аскерлери теслим олдылар.

II шеэрини алувади айрыджа ярарлыгъы ичюн Ильяс Аблаев II дeреджели Ватан дженки орденинен мукафатланды.

Улу Ватан дженки биткен сонъ, теджрибели сапёр, командир Ильяс Аблаев Шаркый фронткъа авушты. 1945 сенеси август 2-де бутюн дженк йылларында Совет Ордусыны телюке алтында туткъан Квантун армиясына кършы куреш башлады. Халхин — Гол озениндеки вакъиалардан сонъ, Совет Ордусы 17 кунъ Ичерики Монгъолстаннынъ сувсыз чёллерини Буюк ве Кучюк Хинган дагъларыны кечип,

Харбин шеэрини — Манджуриянынъ меркезини кельдилер.

1200 километрлик бу ёлда аскерлеримиз 84 кучюк ве буюк озенден кечтилер. Бу кечювлернинъ эр бирини, табиий ки, сапёр командалары тешкилятландырдылар. Чу озенинден кечювде косътерген федакярлыкълары ичюн Ильяс Аблаев Къызыл Йылдыз орденинен мукафатланды.

1945 сенеси сентябрь 28-де Квантун армиясы теслим олды. Лякин дагъларда гизленип юрген ве императорнынъ эмиринден хаберсиз олгъан бир чокъ япон отрядлары октябрь айынынъ сонъунадже дженклештилер. Ичерики Монгъолстан (Манджурия) тамамиле оккупантлардан темизленген сонъ, Аблаев ерли укюметнинъ янъы тесис эткен «Ичерики Монгъолстанни азат эткен ичюн» медалинен мукафатланды.

Гъарбда да, Шаркъта да дженк битти. Лякин Ильяс Аблаев арбий урбасыны чыкъармады. О эки йыл даа дженкявер постта къалды. Дженк йыкълантыларына къаршы куреш башлагъан ватандашларынынъ иджадий эмегини къорчалады. Та 1947 сенесининъ майыс 25-инде Алий команданлыкъларынъ махсус эмиринен запаскъа къайтты.

Ватан федакяр огълунынъ дженкявер хызметлерини учъ орден ве секиз медальнен такъдирледди. Шимди Ильяс Аблаев Ташкент областынынъ Акъкъургъан районында ёл эксплуатациясы участкасынынъ башы олып чалыша. О, Озбекстаннынъ нам къазангъан ёл къуруджысыдыр. Бу сене Ильяс агъа республика Юкълары Совети Президиумынынъ «Урмет ярлыгъы»-нен мукафатланды.

Ильяс Аблаевнинъ тынч эмекте косьтерген жарарлыкълары даа салмакълыдыр.

Памукъ юклю машиналар, тиркемелер Акъкъургъан районынынъ ёллары бою бир токътавсыз къатнайлар. Районда янъы иншаатлар, объектлер къурула, дсмек, оларны меркезнен багълагъан ёллар да къурмакъ керек. Асылында, эр бир къуруджылыкъ ёлдан башлана. Бу ишлернинъ бутюннинъ ёл-эксплуатация участкасыннынъ ишчи ве хадимлери япалар. Бу коллективнинъ айтувлы ёлбашчысы Ильяс Аблаевны исе акъкъургъанлылар пек яхшы биле ве саялар. Бутюн омюри ёл къуруджылыгъы ишине багъышлангъан федакяр коммунист Ильяс Аблаевнинъ планлары буюк. О даа чокъ ёллар, чокъ копюрлер къуар.

Енъишли адымлар, огъурлы ёллар сизге!

«КЪАҢТАРМА» АНСАМБЛИНИНЬ ГЪУРУРЫ

Климерде адам оаюнунь энъ буюк истегинден ред этмеге меджбур ола. Февзи еди сыныфны битирген сонъ, музыка мектебине кирмек истеди. Лякни имтианлардан кечип оламады. Нетиджеде, тюшкюпалкке къапылды ве кой хозяйствосы техникумына кирди. Оны битирген сонъ, окъувыны кой хозяйствосы институтында девам эттирди. Айны заманда, музыканен огърашмакъны, миллий халкъ йырларыны огренмекни быракъмады. Институтнынъ бедний авескярлар төгерегинде эм йырлжы, эм оюнджы оларакъ актив иштирак этти. Окъувы учюнджи курскъа еткенде, Озбекстан девлет астрадасы янында йыр ве оюн ансамбли тешкилятландырыладжагъы акъкъындаки хабер яш юректе гилселнип яткъан арзу ве истеклерни кене уяндырды.

Февзи ансамбльге кельди. О куньден сонъ арадан йыллар кечти. Бу девирде Февзи турмадан озъ узеринде чалышты. Белли композиторларымыз Яя Шерфединов, Ильяс Бахшыш, Эдем Налбандов онъа миллий санатымызынынъ манетини анълаттылар. Озбекстанда нам къазангъан артистлеримиз Сабрие Эреджепова,

Эднє Топчы озьлерининь чокъ йыллыкъ теджрибелерини ашладылар. Бу йыллар девамында Февзи Билялов халкъымызнынъ севимли йырджыларындан бирине чеврилди. 1962 сенеси Ташкенттеки театр ве рессамлыкъ саныаты институтынынъ актёрлыкъ болюгинде гъябий окъуп башлады. Назарий бильгисини амелий ишнен пекитти. «Арзы къыз» спектаклинде Асан, «Къайда меним севгим» спектаклинде Сервер, «Яланджынынъ иладжы» спектаклинде исе, Филиппи роллерини иджра этти.

«Къалайлы къазан», «Чиппийим», «Сычан», «Дев-дев» киби шакъа халкъ йырлары, «Порт-Артур», «Элиф дедим», «Чыкъып юксеклерге бакъма» киби эски халкъ йырлары исе онынъ репертуарындан даимий ер алдылар. Оларнен бир сырада «Партия, бинъ яша», «Тракторджы къыз», «Йипекчи къыз» киби бир чокъ земане йырлары да онынъ иджрасында халкъкъа севильдилер. «Чора батыр» операсындан (Асан Рефатов музыкасы) Чора ве онынъ бабасынынъ арияларыны Февзи Билялов иджра эте. Онынъ омюринде къуванчлы бир вакъна даа олып кечти. Институт тарихында биринджи кере гъиябий болюкнинъ студентлери иджрасында диплом спектакли оларакъ Уйгъуннынъ «Навбахор» пьесасы къойылды. Февзи Билялов Сулейман ве механизатор роллерини иджра этти.

Спектакль буюк мувафакъиетнен екюнленди. Онда иштирак эткен студентлернинъ аксери-си, бу сайыдан Февзи Билялов да аля ишаретини къазанды.

— Къыскъа бир муддетте образ яратмакъ ичюн башта образ узеринде сабырнен, индивидуаль суретте чалышмакъ, уйгъун шекиль ве

узулларны озъ башына кыдырып тапмакъ керексинъ,— дей бу спектакльде баш роллерден бирини иджра эткен Озбекстанда нам къазанган артист Ариф Алимахсумов.

«Къайтарма» ансамблине конкурс иляни олуиъганда даа тюневини мектеп ралесинден чыкъкъан яш бир кызычыкъ да кельди. Оны оюнджы оларакъ ишке къабул эттилер. Бу шимди озюпинъ дюльбер оюнларынен халкъымыз тарафындан севильген артистка Ленияр Якъубовадыр.

— Юрегимде тек бир истегим бар эди,— деп хатырлай Ленияр о кунълерни.— Акъикъий артистлер иджрасында даа бир кере биле миллий оюнларымызны корьмеген эдим. Бу истекнен ансамблимизге кельдим, эльбет, мен тойларда ойнагъанлардан оюн огрендим. Ансамбльге кельген сонъ исе, белли оюнджымыз Селиме аптеге шегирт олдым ве буюк авесликнен тез вакъытта миллий халкъ оюнларыны огрендим.

Бир ерде ве бир зенаатта чалышкъан адамларгъа бир-бирлерини сынамакъ къолай ола. Февзинен Ленияр башта «Дегирменджи» дуэтинни, сонъ исе даа бир къач оюнларны берабер иджра эттилер. Санада шенъ йырнен айтылгъан сёзлер, дюльбер оюнларнен билдирильген ислер бошкъа кетмедил, олар ансамблынынъ бир йыллыкъ юбилейи кунълеринде эвленилер. Бундан сонъ олар бирликте янъы-янъы оюн ве йырларны огренип башладылар.

Ансамблынынъ эркияны яш йырджы ве оюнджыларнен толдырылды. Яш йырджыларгъа Февзи шефлик эте, озюнинъ он йыллыкъ теджрибесинен ортакълаша.

— Йыр, юрекнинъ махсулыдыр, — дей Февзи Билялов.

Юректен иджра этильген йыр юреклерге токъунмалы. Йырны мейдангъа кетирген адамларынъ эмегини дагълар этегинде, сараларда, зенгинланклер къыдыргъан геологларнынъ эмегини ошатмакъ мумкюн. Чюнки олар, эр даим къыдыралар. Тапкъанда исе, оларнынъ эмегини бутюн халкъ севинсе. Яхшы йыр дженкте къараманлыкъларгъа давет эте, эмерте янъы сепишлерге рухландыра, асретликте умюд багъышлай.

Юксек гъасвий рухта язылгъан терен мундериджели, яхшыдан орынек алмагъа чагъыргъан, инсанда алидженаплыкъ чизгилерини тербислеген, заманымыз ве бахтымызны къадырлеген, большевик бабаларымызнынъ куреш ёлларыны акс эттирген — къыскъасы, девир нефесини, йыллар салмагъыны, аджайип адамларымызнынъ арзуларыны, куреши ве эмегини бедний сёзлерде, аятий эзгилерде ифаде эткен йырлар Улу Октябрь ве аджайип инсан — В. И. Ленин акъкъында йырлангъан земаневий йырлар халкъымызны къувандыра.

Эр бир адам озь зенаатынынъ сырларыны, бутюн инджеликлерини яхшы биле. Йыр ве музыка акъкъында лаф кеткенде, Февзи айтып ташлай:

— Мен кой акъшамларыны пек севе эдим. Акъшам устю акърабаларымнен кезинтиге чыкъа эдик. Айнынъ сют киби пурынен ярыкълангъан геджеде койимиз даа дюльберлеше. Къаерлердедир чечек къокъусундан саргъушлангъан бульбуль йырлай. Биз де бульбульге зиль тутамыз. Мен йырларымызнынъ узакъ-

лардан сесленмесини пек бегене эдим. Бу дакъ-
къада гуя биз дегиль де, койнимизнинъ озю,
къоджаман къаялар, сынъырсыз сема — бутюн
барлыкъ йырлайткъан киби келе эди. Аджайип
гедже манзарасындан нешэленип даа ве даа йыр-
лай эдик...

Эгер йырларымны халкъыма бегендирип,
динълейнджилеримнинъ юрегине бир дакъкъа
биле хошнутаыкъ багъышлап олсам, оларнынъ
алгъышыны къазансам — бу меним ичюн энъ
буюк муяфат олур эди.

Омюр эп огге кете. Онынънен берабер
халкъымызынынъ медениети ве санъаты да иле-
рилей, яшлыкъынынъ огюне эвелькисине коре
муреккеп ве мукеммель вазифелер къоя. Олар-
нынъ эдасы исе, турмадан окъумакъны, огрен-
мекни, къыскъасы, заманнен берабер адымла-
макъны талап эте. Медениетимиз санасында
сонъки йылларда пейда олгъан яш йырджы
Февзи Биаллов бугунъ профессиональ артист
олды. Санада кечирильген омюр оны пишкин-
лештирди.

ЭМШИРЕ, СУВ!.

Орман ичинде мувакъкът кѣруулгъан агъач би́на даа шимди дженк мейданындан кетирильген яралы аскерлернинъ ынъравларындан сарсылгъан киби ола. Кимиси агърысына даянамайып феръяд чеке, кимиси оны тѣшекке ятмагъа меджбур эткен фашистлерни энъ къаба сѣзлернен сѣге, кимиси ярдым истей.

Кочебе госпитальнинъ хызметчилери бир къач кунъден берли раатлыкъ бильмейлер. Яралыларнынъ эр бирине аджеле ярдым косъ термек, оларнынъ энъ агъырларыны исе, мемлекет ичерсиндеки дигер, госпиталлерге ёлламакъ керек. Агъач бинанынъ янына санитар машинасы келип токътады. Узун сигнал эшитильди. Бу — яралыларны къабул этип алынъыз, демек эди.

Яралылар, яралылар... Орёл-Курск кемериндеки шиддетли дженклер оларнынъ сайысыны арттырдылар. Эки суткадан берли юкъламагъан Гульсюм шашып-шашмалап къалды. Яралыларнынъ эр бирининъ янына бармакъ, ярасыны бакъмакъ, багъламакъ керек.

Сес-шамата ичинде: «Эмшире, сув!..» деди кимдир меджалсыз давушнен. Гульсюм диварда

асуулы фляганы алып, суу истеген дженкчининиң янына ашыкты. Лякин кенъ мучели, сарышын йигит артыкъ эсини джойгъан эди. Онынъ дивар киби ап-акъ юзюнде аят аялметн ёкъ киби корюле эди. Набызы зорнен ура. Не япмалы? Гульсюм абдырап атрафына бакъты. Тобан тешеклериниң устюнде яткъан онларын яралы башларыны котерип «тюшкюплешме эмшире» деген киби онъа тыкиле эдилер.

— Эмшире,— деди яралылардан бири,— бу огълан дев киби дженклешти. Бир озю немсе дзотынынъ кулюни кокке савурды. Биринджи невбетте онъа ярдым эт. Бойле адамлар гъалебени озъ козьлеринен корьмелилер...

Не япмалы? Баш эким саба агъыр яралыларны озгъарып башкъа госпитальге кеткен эди. Аня хасталанды. Зина аля уруш мейданындан къайтмады. Баш эким эмширелериниң къан берювлерини къатнен ясакъ эткен эди. О, Гульсюмнинъ яралылар ичюн кепе къан бергенини эшиткенде, ойле ачувланды ки, «экинджи кере бойле япанъыз, устюнъизден командалыкъкъа шикъет язарым», деди. Шимди хастанынъ ич олмадым операциягъадже яшамасыны теминлемек ичюн лябит къан бермек лязим. Гульсюмнинъ къаны биринджи группа, эр анги вуджуткъа уя. О, яралынынъ тешегине отурып, шприцнинъ ишесини сол элининъ венасына санчты, сонъ иненинъ уджуны спиртли памукънен сюртти ве ондаки къанны эссиз яткъан аскериниң беденине йиберди. Сабасына адий аскер Фёдор Ивановичи операция яптылар. Дюнки вакънадан хабердар олгъан баш эким Аронов Гульсюмни тазирлемек истеп янына чагъырт-

кѡанда, онѡа эмиширеиниѡ озиу де хаста яткѡа-
ныны айттылар.

Москвалы дженкчи йигит Иванов госпи-
тальден тюзелин чыкѡаяткѡанда эмшире Гуль-
сиом Суфьянованы кѡучакѡлады. Юзюнден опы-
ти. «Биз артыкѡ агѡа-кѡардашмыз,— деди
эеджаннен.— Манѡа берген кѡанынѡ зая кет-
мез. Мен опынѡ эр тамласы ичюн фашистиниѡ
бирер метий кѡаныны тѡкерим. Савлыкѡнен
кѡал, кѡандаш кѡардашым».

Языкѡ ки, кѡандаш агѡа-кѡардашларѡа бир
даа корюшмек насип олмады. Фѡдор Иванов
Кенигсберг шеэриниѡ азатлыгѡы ичюн алынып
барылѡан урушларнынѡ биринде кѡараманджа
эляк олды.

Гульсиом апте дженк биткен сонѡ, Иванов-
нынѡ кѡорангасынен баягѡы вакѡыт мектюплеш-
ти, сонѡ опынѡ кѡызы Мария Фѡдоровна Ива-
нованынѡ эвинде бир кѡач кере мусафир олды.

Адий татар кѡызы Гульсиом Суфьянова
1940 сенеси Ялта медицина техникумыны битир-
ди. Ярым йыл кѡадар Албат коюндеки колхозда
эмшире олып чалышты. Дженк башлагѡанынен
Албаттаки истребитель батальонында фельдшер
оларакѡ хызмет этти, сонѡ 1066 номерли сейяр
госпитальниѡнѡ эмширеси оларакѡ Орѡл, Брянск,
Курск, Кенигсберг, Тула, Рига шеэрлериѡнѡ
азатлыгѡы ичюн алынып барылѡан курешлер-
де яраланѡан аскерлерни кѡан ве джанынен
девалады. Кимерде озюне де оларнен берабер
деваланмакѡ керек олды.

...1942 сенесиниѡ декабрь айы эди. Яралы
аскерлер юкю санитар поезды Туладан Сверд-
ловскке кете. Гульсиом де вагонларнынѡ биринде
яралыларны озѡгарып кете эди. Поезд буюк

тезликнөн огге ынтыла, вагонлар саллана, хасталар ынъраналар, әмширелер исе, оларны тынчландыра ве яраларыны янъыдан багълайлар. Поезд Себш станциясына якъынлагъанда кокте мотор сеслери эшитильди. Бу сес даа янъычыкъ дженк мейданындан чыкъкъан аскерлерге яхшы таныш эди. «Юнкерслер». Алты къаргъа әджель юкюнн ташлап, гъарпкъа учып кеткен сонъ, бомбалар патлагъан ерде чокъ вакъыт къара тютюн ве тоз думаны салынып турды. Ниает, думан сийреклешип, орталыкъ ятышкъан сонъ, демирёл бою авдарылып яткъан вагонларнынъ янына янаша койлерден къартлар ве бала-чагъа кельдилер. Себш станциясындан оларны учъ вагонлы поезд къаршылап чыкъты. Сагъ къалгъан яралыларны ве медицина хызметчилерини вагонларгъа юкледилер. Ёнеп кетеджекте яралы аскерлерден бирн әмшире Суфьянованынъ ёкъ экенини эследи. Яралылар орталыкынынъ даа бир кере тешкерип бакъылмасыны истедилер. Ниает, яш бир къызчыкъ ёл янындаки топракъ обасындан корюнип тургъан беяз халатны эслеи, къычырып йнберди. Гульсюм эки яралынынъ устюне йыкъылгъаны алда, оларны иедендир къапатмакъ истеген киби, юзюкёюи ята эди. Аскерлер эляк олгъанлар, Гульсюм исе, эсини джойгъан. О, дёрт сааттен сонъ Себш станциясынынъ хастаханесинде озюне кельди ве шу дакъкъасы яралыларнынъ алыны, оларнынъ къайда экенлерини сорады. Вазнетини агъыр олувына бакъмадан, юк машиналарынен ёлгъа чыкъмагъа азыр тургъан яралыларнынъ янына кельди. Ерли экимлер оны къалдырмакъ истегенде «мен эн бир оларсыз тюзелин оламам» деб джевапланды. Ниает, оларны Свердловск госпи-

талине теслим этти, озю де шу госпитальде кьалып эм деваланды, эм девалады.

1944 сенеси экинджи Брянский фронтынынъ партия тешкиляты Гульсюм Суфьянованы КПСС сафына кьабул этти. Коммунистанк борджы он докьуз яшындаки кьызыны янъы кьараманлыкъларгъа алып барды.

Гульсюм Суфьянова госпитальнинъ баш хирургы Иван Борисович Робостов эяк олгъан сонъ, ондан огренген теджрибелери эсасында мустакълъ операциялар япып башлады. Гульсюмнинъ керосин чырагъынынъ ярыгъында япкъан муреккеп операцияларындан биринде иштирак эткен Совет Ордусынынъ баш хирургы академик Бурденко яш кьызынынъ усталыгъына юксек кьыймет кести ве медицина уставы муджиби эмшире ве фельдшерлернинъ озьбашына операция япмалары кьатиен ясакъ этильгенине бакъмадан, госпитальге янъы хирург кельгендже онъа аджеле операцияларны япмагъа мусааде берди.

Гульсюм Суфьянова дженкте косътерген ярарлыкълары ичюн «Дженкяверлик шан-шурети», «Эмекте ярарлыкъ косътергени ичюн» ве «Батырлыкъ медали»нен, Алий Баш команданлыкъынынъ эки дефа Фахрий ярлыгъынен мукафатланды ве 1945 сенеси уйкен лейтенант унванынен артыкъ пишкин медицина хадими оларакъ, тынч эмекке кьайтты. Ондан берли Чырчыкъ шеэр хастаханесинде чалыша.

Медицина илими эп мукеммеллеше. Арадан кечкен йыллар назарий бильгисиз амелий иш япмакъынынъ кьыйынлыгъыны косътерди. Гульсюм апте, окъувнынъ эрте-кечи ёкъ, дегенлери киби кьыркъ яшында Ташкент медицина инсти-

тутынынъ педиаторлыкъ факультетине кирди.
1969 сенеси оны яхшы ишаретлернен битирди.
Шимди о, бала экими.

Гульсюм апте озюнинъ Ватан дженки атеш-
леринде эльде эткен теджрибесини, бильгисини
исрарлыкънен яшларгъа ашлай. Айны заманда
джемаат ишлеринде де иштирак этмеге вакъыт
тапа. О хастахане янындаки агитпунктнынъ
мудиридир. Шеэрнинъ ишхане ве муэссиселе-
ринде, маллелерде турмуш гигиенасы ве бала
хасталыкълары акъкъында мундериджелли лек-
цияларнен чыкъышта булуна. Бутюн омюрини
инсан сагълыгъы ичюн курешке багъышлагъан
атеш юреккли коммунист, теджрибели эким Гуль-
сюм Суфьянова отуз йылдан берли акъ халаты-
ны ташламады. Медицина илимининъ сонъки
мувафакъиетлеринен силялангъаны алда о даа
чокъ хасталарнынъ дердине дерман тапар, чокъ
адамларгъа сагълам омюр багъышлар.

ЭМДЖЕНЪДЕН СЕЛЯМ

Батап башына мусибет тюшти. Уйкенлер ягъмаджы душмангъа къаршы курешке кеттилер. Оларнынъ ерлерине осьмюрлер ве къартлар чалышып башладылар. Артыкъ сокъакъта ойнап юрген баланы коръмек мумкюн дегиль. Эр кес бир къаарь, къасветнен яшай.

...Немсе аскерлерининъ келейткъаны акъкъындаки хабер Къапсхор халкъыны буз-бузлатты. Акъшам къаранлыгъы тюшмеден эр кес къапы-пенджересини оръте, чыракъларыны сѣндире, сокъакъларда инсан юрегини эзиджи бир тынчлыкъ укъом сюре эди. Бойле тынч геджелерининъ биринде койге душман аскери кирди. Элинде сила ташымагъа ярагъан адамлар топланып дагъгъа кеттилер.

Балалар бирден буюген киби джиддийлештилер. Кельмешеклер янъы тертип мейдангъа кетирмек, эалини озюне табындырмакъ ичюн биревлерни оплады, биревлерни исе дѣгди ве аттылар. Бу эснада партизанлар тынч турмадылар. Олар, де Къарасувбазар, де Къапсхор, де Эски Кърым дагъларындан йылдырым тезлигинен чыккып келе, гъафлет къалгъан душмангъа къатты дарбелер эндиререк, кене шойле

тезликнен козьден гъайып ола эдилер. Акъшам устю олгъан уджюмлернинъ биринде сокъакъ бою чапып кетейткъан силалы адам пенджеренден бакъып тургъан Мустафаны корип кычырды: «Мустафа, эмдженъден селям! Ярын саба Кок агъач дересиндеки кьошкъа кель!» Мустафа о адамны танып оламады. Орталыкъ ятышкъанынен, мектепдешин Асаннынъ эвине чапты. Олар шу арада Юсуфны да кыдырып таптылар. Достлар, не олса да, саба Кок агъач дересине бармагъа къарар бердилер.

Саба учъ дост Мустафа, Асан ве Юсуф, Кок агъач дересиндеки кьой кьошына кельдилер. Мустафа акъшамки адамны корьгеннен таныды. О, балалар кьошкъа якъынлашкъанлары киби деренинъ джапындаки къая ташынынъ артында пейда олды ве кулер юзнен энишке догъру юрди. Эр кеснен айры-айры селямлашты.

— Меним адым Талят. Сизлер ичюн исе Талят агъа,— деди о.— Койде насыл янъылыкълар олса бутюннини бизге бильдирмек керексинъиз.

Балалар бу корюшювден биринджи дженкявер аваленен къайттылар: Къапсхорнынъ коменданты Виконы ве старостаны динълемек, энъ онъайтлы вакъытта партизанларгъа хабер этмек керек эдилер.

Балаларнынъ уйкени Юсуф бир кунъ акъшам устю старостанынъ эвине сюрип кирди. Бир къач дакъкъадан сонъ, пенджеренден оларнынъ карта ойнайыткъанларыны корьген Мустафа комендантнынъ эвине чапты. Анда къапыянында сызгъырып юрген Асанны растке-тирди.

— Вико эвинде... Учъ сакъчы бар экен.

Башкъаларыны корьмедим,— деди Асан.— Шимди оларгъа тютюн кетирдим. Ярым сааттен сонъ — шарап да кетирмеге сёз бердим. Сен ад- желе ол, къошкъа чап,— деди.

Мустафа къошкъа кельгенде бельгиленген ерде эки немсе аскерини корип сескенди. Лякин шу арада Талят агъанынъ тынчландырыджы се- си эшитильди: «Мераба Мустафа! Не хабер кетирдинъ?». Мустафа вазнетни аяллатты ве бираздан сонъ немсе урбасы кийген эки парти- заннен бирикте койге къайтты. Олар староста- нынъ къапысы янында токътадылар. Ичерицен сес-шамата эшитильди. Бу вакъытта аскерлер автоматаарынынъ къундакъларынен къапыны урдылар. «Открой, патруль пришёл!» деп багъырды олардан бириси рус тилинде. Къапы ачылды. Босагъада билегинде беяз хачлы бавы олгъан староста пейда олды. О, ким олгъаныны косътермек ичюн, хачлы элини эп ярыкъкъа бурса да, аскерлер оны сюйреклеп азбаргъа чыкъарды ве догъру дагъгъа алып кеттилер.

Виконы тутмакынынъ чареси олмады. Сакъ- чыларнен уруш башланды. Партизанлар, комен- дантнынъ пенджересинден бир къач граната бы- ракъын, керп къайттылар.

Экинджи куню уйле маалинде Мустафаны комендатурагъа кетирип, ал къан ичинде серилип яткъан эки адамы косътердилер.

— Гедже буларны корьдинъми?— деп сора- ды комендантнынъ ярдымджысы Вилли.

Мустафа достларыны бойле танылмаз алда биле таныды. Оларнынъ бири Юсуф, экинджи- си Асан эди.

— Ёкъ, корьмедим,— деди Мустафа, фа- шистининъ козюне догъру бакъып. Бугъа киби

семиз Вилли онынъ устюне атылды ве наган-нынъ сапынен, баш-козь демей, ура башлады.

Достлар яры къаранлыкъ камерада бир-бирлерини таныдылар. Кимсе бир шей демегенини билеп къуваныштылар.

Учюнджи куню оларны тачанкагъа къойып Судакъкъа алып кеттилер. Ялы боюнда раст-кельген эр бир немсе аскери оларны дегип кече, «Партизан!» деп къычыра ве юзлерине тюкюре эди.

Балаларны 70 кунъ Судакъ тюрьмесининъ айры камераларында тутып, сорав яптылар, къыйнадылар. Ахыр-сонъу, ич бир тюрлю не-тидже чыкъарып оламагъан сонъ, оларны тек-миль меджалсызландырылгъан бир алда бо-шадылар.

Достлар сербестликке чыкъкъан куню бель-гиленген ерде Таят агъанен корюшти ве койге янъы дженкявер аваленен къайттылар.

1943 сенесининъ ноябрь айы. Сувукъ къыш геджеси. Орталыкъ чым-чырт. Къапсхор койи татлы юкъуда. Кой геджесининъ садыкъ бек-чилери — копеклер биле бир огъурсызлыкъ дуйгъан киби сускъанлар. Кокте сербест кезген айнынъ юю чуллы булутнынъ къара кольгесинен ортыюльген. Гедже къаранлыкъында ме-зар теналыкъыны анъдыргъан бу сукюнетте мо-тор сеслери янъгырады. Бир къач дакъкъадаи сонъ сукюнетте сес-шамата денъиштирди. Пар-тизанларнынъ сонъки уджюмлеринден буюк те-леф корьген айдутлар янъы кучьнен къайтып кельдилер ве койнинъ бутюн халкъыны къую башындаки мейданлыкъкъа топладылар. Ачу-вындан джанавар кесильген комсидант Вико бар сесинен «Где партизан?» деп къычыра, элиндеки

наганынен раст кельген адамнынъ юзюне ура эди.

Сабасына койге 15 миномёт, 2 топ, 7 юк машинасы кельди. Оларгъа гедже кельген мотоциклетчи аскерлер де къошулдылар. Демек, дагъгъа облава япыладжакъ. Буны партизанлар билъмеселер керек. Мустафа деръал Асанынъ къыдырып тапты. Олар аякъларына чарыкъ кийип, эллерине сыджым ве балта алып Каматра байырына догъру чаптылар. Окси дагъыннынъ этегиндеки къой къошында оларны таныш адам — Талят агъа къаршылап алды.

— Зарары ёкъ. — деди о балаларны динълеген сонь, — биз Къаравул тёпенинъ артындаки дагъларгъа кетип турамыз. Раатсыз олмаёыз.

Достлар керн къайтаяткъанда дагъгъа догъру кететкъан немсе аскерлерине раст кельдилер. Банаки силяларнынъ янына энди эки топ даа къошулгъан эди.

Эки кунъгедже дагъда къуршун ве снаряд сеслери янъгъырады. Учюнджи куню немселер мемнюн бир алда, «Капут! Партизан капут!», деп къычырыша-къычырыша къайтып кельдилер. Лякин шу куню акъшам Мустафа, Асан ве Юсуф, Талят агъадан койнинъ ялы бою къысымындаки миналангъан мейданларнынъ схемасыны тизмек акъкъында янъы авале алдылар. Партизанлар бир гъайыпсыз эвельки ерлерине къайтып кельген эдилер.

1944 сенесининъ январь айында эллиге якъын полиция ве немсе аскери дагъгъа разведкагъа ёлланылды. Буны коръген Мустафа, достларынен бирликте кестирме ёлнен дагъгъа чапты ве къош янында оларны къаршылап алгъан Роман адлы партизангъа хабер эттилер.

— Эгер элли адам къарарында олсалар, биз оларны къаршылармыз,— деди Роман эмдже.

Партизанлар душманны къуршун ягъмурынен къаршыладылар. Узакъ девам этмеген атышувдан сонъ, дагъ ве ташлар арасында янъгъырагъан къудретли «Ура!» садасы этрафны титретти. Акъшам устюнде койге разведгруппанынъ бир къач адамы къайтып кельди. Къалгъанлары дагъда озълерине мезар тапты ве партизанларгъа эсир тюштилер.

Февраль айындаки корюшювлерининъ биринде Талят агъа Мустафагъа комендатурагъа бухгалтер-счетовод олып ишке кирмекни авале эди.

— Анда бизим адамымыз бар — Василий Одноконный. О сени ерлештирир,— деди о.

Василий Одноконныйны немселер колхознынъ пичен сарайындан тапкъан эдилер. О аягъындан яралангъан алда юралмайып ята эди. Чокъ кыйнава ве соравадан сонъ, о комендатурада хозяйство ишлеринен огърашып башлады. Мустафа оны хани беллеп, даим сакъшып юре эди.

Комендатурада ишлер яхшы кетти. Мустафанынъ вазифеси комендантнынъ одасындаки приёмниктен кунъде бир къач кере Совинформбюронынъ эшиттирювлерини динълемек ве бу акъта партизанларгъа, ерли халкъкъа хабер этмектен ибарет эди. Совет Ордусынынъ енъишли юрюшлери акъкъындаки хаберни меракънен динълейткъан Мустафа комендантнынъ кирип кельгенини эслемеди. Апансыздан уругъан шамардан эсини джойды. Айынгъанда исе комендатуранынъ тюрьмесинде ята эди. Соравлар, кыйнавалар артыкъ дженк ёлларында пишкинлешкен йигитнинъ ирадесини сындырып

оламадылар. Онынъ пармакъларыны къапынынъ арасына къысып къыйнадылар, ич бир не-тидже чыкъмагъан сонъ, Керчь концлагерине ёлладылар.

Мустафа лагерьден дёрт кере къачты ве ахыр-сонъу партизанларгъа кедип къошулды. Къызыл Орду аскерлери Кърымны азат эткенде, достлар дагъда эдилер. Кучюк интикъамджыларнынъ экиси — Юсуф Дувадакъ ве Асан Салджанов эп огге йылышмакъта олгъан Совет Ордусынен бирликте Гъарбкъа кеттилер. Оларнынъ кучюги, бу вакъытта 18 яшны толдыргъан Мустафа Чолакъов исе, Шелен койиндеки колхозгъа реис тайин этильди.

— Биз кимлернен иш корьгенимизни сонъ анъладыкъ,— деп хатырлай о кунълерни «Дальварзин — I» совхозынынъ директоры Мустафа Чолакъов.— Олар Эски Кърым бирлешмешининъ партизанлары экенлер. Оларнынъ арасында меним эмджем Исмаил Чолакъов да бар экен. Бу бирлешмешининъ 2-нджи бригадасындаки 2-нджи отряднынъ командири Талят Тышчеров эмджемнинъ тевсиешине коре меннен багъ туткъан. Талят агъа да дигер партизанлар киби арекеттеки ордунен берабер кетти. Юсуф Дувадакъ дженктен къайтмады. Шимди онынъ огъуллари Мидат ве Рефат бизим совхозда чалыша ве бабаларынынъ фамилиясыны гъурурнен ташыйлар. Салджанов Асан дженктен инвалид олып къайтты.

Совет халкъынынъ бугуниьки бахтлы омюрн ашкъына джанларыны къурбан эткен къарама-ларнынъ адлары бир заман унутылмаз. 1967 сенеси 9 майыста «Дальварзин — I» совхозынынъ меркезинде совхознынъ директоры Мустафа Чо-

лакѡвнынъ проекти муджиби дженкте эляк олгъанларнынъ хатиресине багъышлангъан абиде кѡйылды Оларнынъ арасында отуздан зияде кѡапсхорлы адамларнынъ адлары бар. Бу джумледен Дувадакъ Юсуфнынъ да фамилиясы ве адынынъ баш ариффи мермерге ойылып язылгъан.

Дженк чокътан битти, лякин онынъ фаджиалары адамларнынъ анъында тюневинки кунъ киби тазе хатырлана. Янъы-янъы кѡараманлар кѡыдырып тапыла, оларгъа эйкеллер, абиделер, хатре тахталары кѡйыла.

ДЖЕНКЯВЕР ДОСТААР

Эюп агъа арбий хызметни одеген сонъ, Багъчасарайдаки бухгалтерлер мектебинде окъуды. Лякин дженк башлагъаны акъкъындаки хабер яш йигитнинъ бутюн планларыны бербат этти. Даа якъында чыкъарылгъан ешилъ урбаны бир даа киймек керек олды.

1941 сенеси июнь 22-де комсомол азасы Эюп Аблязизов Сакъ районы арбий комиссариатынынъ узурына барды ве шу куню биринджи дженкявер аваленен Евпаториягъа кельди. Душман самолётларынынъ дикъкъатыны чекмек ичюн шеэрнинъ артында суный аэродром къурмакъ керек эди. Аблязизов, имаесиндеки 22 адамнен бирликте бу авалени муддетинде эда этти. Бир къач кунъден сонъ, о Сивашта мейдангъа кетирильген 106-нджы окъчы дивизияда взвод командирининъ муавини оларакъ, дженкке кирди. Октябрь ве ноябрь айларында Сиваш ве Войновка районындаки къатты дженкешювлерден сонъ, дивизия дигер къысымларнынъ тертипли чекилювлерини теминлемек ичюн, мудафаа учушлары алып барды. Силъа ве аскер джеэтинден зияде къуветли душман 1941 сенеси ноябрь 17-де дивизиянынъ Изюм-Борвенково районын-

даки мудафаа ёлагъыны бозып кечти. Борвенково шеэринде дивизиянынъ ашайт анбарлары ве автофуруны къамачавда къалды. Дивизиянынъ командири генерал-майор Ф. М. Бобраков старшина Эюп Аблязизовны янына чагъырып шойле деди: «Билесинъми, душмангъа не къадар ун, азыр отъмек, ягъ ве автофурун къалдырып кетейтамыз. Буны бизге кимсе багъышламаз. Бу шейлерни алып кеталмаймыз, лякин о пезевенклерге де къалдырмамыз. Къысым командири санъа 15 адам азырлагъан, немселер шеэрде даа кереги киби пекишип етиштирмедилер. Шимди ёлгъа чыкъынъыз, бутюн ашайт анбарларыны ве автофурунларны патлатып шеэрнинъ шаркъий къысымына — Шималий Донецк озенининъ ялысына чекильишъыз, анда бизге къошулырсынъыз».

Купе-кунъдюз 16 совет дженкчиси къамачавда къалгъан Борвенково шеэринде кирди. Шеэрге даа кереги киби ерлешип етиштirmeген душман аскерлери, танклары сокъакъларда абдырап юрелер. Совет аскерлери оларны айланып кечип, анбарларгъа етип кельдилер. Бир къач дакъкъадан вазифе эда этильди. Энди Донецкнинъ ялысына чекильмек керек. Лякин патлав сеслери ве кокке котерильген къара тютюнден сонъ гизленмеге аджет къалмады. Шеэрде совет аскерлерининъ кучюк группасы арекет этеткъаныны дуйгъан душман йигитлерни сарып алмакъ истеди. Акърансыз уруш башлады. Дженкчилер эвлернинъ, тереклернинъ талдаларына сахъланаракъ, душмангъа атеш ача ве адым-адым озен ялысына таба джылыша эдилер. Мына огде мавы Донецк. Сонъки сокъакъны да кечкен сонъ онынъ ялысына етмек мумкюн.

Сокъакъны чапып кечмек истеген эки дженкчи бир къач адымдан сонъ пулемёт атешине огърап, эляк олды. Душман эки къатлы агъач эвнинъ къарчыгъасындан токътамайып автомат ве пулемёт къуршуны ягъдыра. Не япмалы? Даа бир къач дакъкъада сонъ текмилъ къамачавда къалмакъ мумкюн. «Шу эвнинъ артындаки атеш нокътасыны ёкъ этмек керекмиз,— деди Эюп достларына.— Акс алда биримиз сокъакъны кечип оламамыз». О озюнен берабер адий аскер Силканы алып, багъчалыкъ ичинден агъач эв тарафкъа юрди. Лякин олар эвге якъынлагъанда къаршыдан немсе танкы корюнди. О шиддетпен дженкчилерге догъру келе эди. «Федот, граната!»— деп къычырды Эюп ве шу дакъкъада къатты патлав эшитильди. Граждан дженкининъ иштиракчиси, теджрибели аскер Силка бойле вакъытта не япмакъ кереклигини озю де анылагъан эди.

Козълериинъ огюндеки танкнынъ неге огърагъаныны бильмейип, шашмалап къалгъан беш немсе аскери тыныш алып етиштирмеди. Силка экинджи гранатаны быракъты, Эюп шу дакъкъасы автоматындан атеш ачты. Артыкъ бу ерге шеърдеки бутюн душман къувети топланмакъта эди. Эр бир дакъкъа паалы. Эюп бар сесинен аркъадашларына къычырды: «Озенге догъру чапынъыз!» Аскерлер Донецкнинъ ялысындаки тогъайлыккъа якъынлагъанда арттан мотоциклет сеси эшитильди. Эюп артына чевирилип, вызнен келеяткъан бир сыра немсе мотоциклетчилерини коръди. Етишип оламамыз, гъалиба, деп тюшюнди о. Даа бир къач метр... Аскерлерининъ янларына душман къуршуналары тюшип башлады. Мото-

циклетлернинъ сеслери де пек якъын эшитиле. Бу дакъкъада озен ялысындаки тогъайлыкъта къалын сес янъгъырады: «Йигитлер, ерге ятынъыз!». Бу эмирден сонъ тогъайлыкъ ичинде пулемёт сеси эшитилди. Ерте яткъан аскерлернинъ башлары устюнден къуршунлар учып башлады. Мотоциклетчилернинъ базылары йыкъылды, базылары исе, кельгенлери киби тезликнен артларына къайттылар.

Сонъундан белли олгъаны киби генерал Бобраков бу группаны къаршылап алмакъ ве керек олса ярдым этмек ичюн озен ялысында эки пулемёт ве алты аскер къалдыргъан. Силядаш достлары ичюн юреклеринде къуванч ве ифтихар толып ташкъан аскерлер озенин кечип, озь къысымларына къошулдылар.

Бу операцияны мувафакъиетли кечиргенлери ичюн старшина Эюп Аблязизов ве адий аскер Федот Силка «Дженкявер хызмет ичюн» медалинен мукафатландылар.

1942 сенесининъ башында генерал Бобраков команданлыкъ япкъан дивизия гъайрыдан текмилленди ве 63-нджи окъчы корпуснынъ эркиянында 417-нджи окъчы дивизия адынен Кавказда, Азов, Волга озенлери ялысында къараманджа дженклешти, Сиваш, Керчь, Перекоп, Симферополь киби бир чокъ шеэр ве койлернинъ азатлыгъы ичюн алынып барылгъан урушларда иштирак этти. Артыкъ огде бастиионлар шеэри — Севастополь тура.

1944 сенесининъ эрте бааринде немсе аскерлери гъарбий Украинада буюк теляфетлерге огърадылар. Совет Ордусы Украина ве Молдавиянынъ буюк бир къысымыны азат этти. 1943 сенесининъ кузюнден берли Кърымны

оккупирлеп тургъан 17-нджи немсе ве 3-нджи румын армиялары, фашист команданлыгъынынъ фикриндже Совет Ордусынынъ буюк бир къысымыны озюне джелъп этмек керек эди. Бундан гъайры, немсе команданлыгъы Кърымны эльде тутмакънен союздашлары огюнде бербат олгъан итибарыны бир даа тиклемек истей эди. Бунынъ ичюн де гитлерджилер Кърым ярым адасында пек къавий мудафаа ёлакълары мейдангъа кетирдилер. Лякин душмангъа гъадап ве нефрет дуйгъусынен янгъан, бир чокъ урушларда пишкинлешкен совет аскерлери енъишли уджумлерини шиддетнен девам эттиререк, докъуз кунъ девамында (апрель 8-ден 17-гедже) ярым аданынъ буюк къысымыны азат этип, Севастопольнинъ диварлары янына кельдилер. Бу шеэрининъ дживарында душман Къачы озени, Бельбек вадиси, Къамышлы койи, Мекензе байырлары, Сахарная головка, Инкерман вадиси, Сапун — гора, Балаклава байырлары бою та денъизгедже экинджи мудафаа ёлагъыны пейдалады. Душман 1941—1942 сенелери совет аскерлери къазгъан окоп ве траншеяларны тикледі, бир чокъ дот, дзот, блиндаж къурды, тикенли теллер ве мина ёлакъларындан ибарет маниялар пейдалады. Сапун-гора участкасынынъ әр километринде душманнынъ 2-3 доты, 5-7 дзоты, онларнен пулемёты, миномёты, танкы ве юзлернен аскери бар эди. Сапун-горанынъ джапларында яры данре шекилинде къазылгъан 4—5-сыралы траншеялар душмангъа бир кереден бу пекинтилернинъ әписинден атеш ачмагъа имкян бере эди. Бунынъ ичюн де немселер Севастопольни «Челик фронт» деб адландырдылар. 17-нджи немсе армиясынынъ янъы

команданы генерал Енекке исе Гитлерге: «Биз Севастопольни не къадар вакъыт керек олса, о къадар аьлде тута билемиз», — деп рапорт берди. Бойледже, совет аскерлерине душманны буюк бир къаледен къувып чыкъармакъ керек эди.

Дёртюнджи Украина фронты команданыгъынынъ къарарынен душманны эр тарафтан сыкъкъан совет аскерлери умумий штурмгъа азырланып башладылар. 417-нджи дивизиянынъ аскерлери генераль уджюм огюнден Новые — Шули койи янында ерлештилер. Майыс 5-те эр кес озюне окоп къазмагъа борджлы эди. Эски окоплардан бирини темизлейткъан Эюп курекнинъ негедир «такъ» этип тийгенини эсledi. Бакъса, тотлангъан совет автоматы, онынъ артындан инсан кемиклери, чюрюген урба парчалары ве мешин къаплы бир къоюн дефтери чыкъты. Онынъ ичинде исе чети къуршуннен тешилген партбилет бар эди. Эюп бу мукъаддес дефтерчикни къолуна аларакъ, тюшюнджеге далды: онынънен берабер уджюмге кетмек, душманны урмакъ не къадар яхшы.

Эюп Сапун-горанынъ этегинде джан берген къараманнынъ партбилетини мукъайтлыкънен тутаракъ дивизия сиясий болюгининъ башлыгъы И. К. Пенчикнинъ янына кельди. Элиндеки сини онъа теслим этерек, бу дженкке о да партия билетинен, коммунист унванынен кетмек истегенини айтты. 1944 сенеси майыс 6-да — Севастопольге уджюм башланаджакъ куню дивизия управлениеси партия тешкилятынынъ топлашуву олып кечти. Коммунистлер Эюп Аблязизовны КПСС сафына азалыкъкъа кандидат оларакъ къабул эттилер. Партия билетини али-

не аларакъ Аблязизов куреште джаныны аямай-джагына, сонъки тамла къанынадже душманнен дженклешеджегине емин этти.

Бу гедже эеджанлы беклевлернен кечти. Кимсе юкъламады. Танъда уджюм башлана-джакъ. Ниает шаркъта уфукъ алланып башлады. Кунеш даа Чатыр — Дагънынъ артында, лякин онынъ илк шавелери дженкчилернинъ юзлерини сыйпады, рухларына зевкъ, тенлерине къувет берди. Олар бу кунеш догъураяткъан куньге ишанчнен бакътылар.

Уджюмни биринджи оларакъ «Катюшалар» башладылар. Снарядлар авада атеш эзери къалдырып, душман позицияларына догъру учалар. Оларгъа топлар да къошулдылар. Мавы баарь кокую тютюю ве тоз пердесинен ортюльди. Артиллерия атеши о къадар сыкълашты ки, ер-кок сарсыды, артыкъ айры топларнынъ сеси дегиль де, къоджаман бир моторнынъ сесини анъдырыджы гудюрди эшитиле эди. Кунеш денъизнинъ устюне котерилип, этрафны ярыкъландырды. «Къоджаман мотор»-нынъ сеси исе эп юкселе. Худжур шей. Адам бойле бир эеджанлы дакъкъаларда биле чет шейлер акъкъында тюшюнип етиштире. «Бир заманлар дженк олмаз,— деп тюшюне Эюп.— Адамлар дост ве муаббет яшар, бирликте чалышар ве бойле бир къоджаман моторны мейдангъа кетирирлер. О мотор джумленинъ ирадесинен, джумленинъ эшкъына чалышыр Бельки онынъ ады коммунизм олур...». «Мотор»-нынъ сеси беклениль-мегенде тынды ве шу дакъкъасы этрафны сарсытып къудретли «Ура!» садасы янъгырады.

Аскерлер окопларындан сычрап чыкъып, огге догъру чаптылар. Кимиси автоматындан

кѣуршун ягъдыра, кимиси граната быракъа, кимиси нсе, сюнгюсини фашистини кюкюсине саплай.

— Эюп, меним артымдан чап!

Эюп капитан Арашидзенин сесини дерѣал таныды. Бир кѣач адымдан сонѣ капитан ерге ятты ве кѣанлы юзюни Эюпке чевирип, ян тараф-таки кѣаяны косѣтерди: «Пезевенклер, бир группасы онын артында гизленип кѣалды. Арттан атеш ачаджакъ олалар»,— деди. Бу арада бутюн аскерлер о кѣаянын янындан чапып кечкен эдилер. Акъикъатен де, арасы чокъ кечмеден, артыкъ аскерлеримизнин артында кѣалгъан о кѣаянын артындан бир кѣач пулемѣт ве автомат кѣуршун ягъдырып башлады. Эюп кѣаягъа якъынджа сюйрелип барды ве еринден турып арды-ардына эки граната атты. Бу вакъытта о тарафтаки бир группа аскеримиз кѣаягъа дикъкѣат этти. Эки тарафлы атешнин арасында кѣалгъан душман аскерлери кѣолларыны коте-рип, огге чыкътылар. «Биз ольген ве яралылардан гъайры учъ немсе офицерини ве еди аскерини эсир алдыкъ», деп хатырлай Эюп агъа.

Совет аскерлери душманнын эр анги кѣаршылыкъларыны ептин, кутълевий кѣараманлыкъ нумюнелерини косѣтерип шиддетнен огге джылыштылар. Уйле маалинде душман мудафасынын биринджи ёлагъы заѣт этильди. Экин-джи ёлакъкѣа чекильген душман янѣы кучыси атеш ачты, бир кѣач кере уджюмге кечти. Бу вакъытта джаяв аскерлерге учуджыларымыз ярдымгъа кельдилер. Олар акъшамгъадже 1450 кере дженкявер учуш яптылар. Акъшам устюнде 417-нджи дивизиянын кучюк лейтенанты В. Ф. Громаков ёлбашчылыкъ япкъан взвод

Сапун-горанынъ джапында пейда олды. Элинде Къызыл байракъ туткъан командир къасыргъа-лы атеш ичинден взводыны юксекликке алып чыкъты ве байракъны тикледиле. Бу вакъытта капитан Чакарян, кучюк сержант Сосник, адий аскерлер Яшуненко, Абдураманов, ефрейтор Дробяско ве дигерлери де байракъ тикледилер.

Майыс 8-де аскерлеримиз душманнынъ эсас мудафаа ёлагъы — Сахарная головканы, Сапун-гораны, «Большевик» колхозыны ве Горная юксеклигини эльге кечирдилер. Майыс 9-да Севастопольнинъ эр бир сокъагъы, эр бир эвни чюн уруш олды. Майыс 10-да исе Ватанымызнынъ пайтахты Москва 24 залпен Севастопольни азат эткен аскерлерни селямлады.

Кърымны азат этювде косьтерген къараманлыкълары ичюн бир чокъ аскерлер сырасында айырылмаз достлар старшина Эюп Аблязизов ве адий аскер Федот Силка Къызыл йылдыз орденинен мукафатландылар.

Севастополь мудафаасынынъ шааты ве актив иштиракчиси Эюп агъа дженкявер достларыны буюк гъурурнен ве сыджакълыкънен хатырлай. Хусусан, сёз Советлер Бирлигининъ Къараманы, уйкен сержант Дадаш Бабаджанов акъкъында кеткенде, ветераннынъ сеси юкселе, козьлери парылдай, онынъ икяесинден Сапун-горагъа байракъ тиккен къараманлардан бирининъ образы джанлана. Бабаджанов болюгининъ аскерлеринен бирликте, душман траншеясыны эльге кечире ве чарпышмада бир озю 15 фашистни ольдюре. Оларгъа къаршы атеш ачкъан дзотны да патлата, онынъ ичиндеки озьлеринден эки къат зияде олгъан душман аскерини енъип, Сапун-горанынъ тепесине чыкъа ве бир Къызыл

байракъ даа тиклей. Бабаджановнынъ пешинден баргъан дигер аскерлер де душманнынъ бир чокъ атеш нокътасыны забт этелер.

Кърым азат этильди. Лякинъ бунынънен душман теслим олмады. Огде Балтыкъ бою республикалары туралар. 417-иджи дивизия майыснынъ сонъунда Литванынъ Пенсвежис, Шауляй, Жагаре киби кой ве шеэрлерини азат этти, август айында Риганынъ янындаки Тукум шеэрини кельди. Бу арада баягъы телефет корьген дивизиянынъ эркияны текмиллемек керек эди. Команданлыкънынъ эмири муджиби дивизия текмилленмек ичюн Жагаре койине къайта. Лякин аскерлер даа яры ёлда экенде Жагарени немселер элине кечкени белли ола. Артта Тукум — душман элинде, огде Жагаре — онда да душман, гъарбда Мажейкяй койи душмангъа къалгъан. Душманынъ къуветини билъмеден дженкешини башламакъ, чокъ нафиле гъайыплар догъура биледжек. Дивизия командири бу вакъытта старшина Аблязизовны хатырлады.

— Дивизиямызнынъ дженкявер ёлу эсасен Борвенководан башлагъан эди. О заман сен меним авалемни эда эткен эдинъ, — деди командир. — Шимди санъа экинджи авале. Къамачавда къалгъанымыз белли. Дженкешмектеп гъайры чаремиз ёкъ. Лякин башта душманынъ къуветини, онынъ артында пекнигиси бармы ёкъмы экенини билъмек керекмиз. Янынъа бир адам ал да, Жагаре тарафкъа бар. Сабагъадже душманнынъ ерлешювини, къуветини билип къайт!

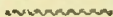
Эюп Аблязизов сиядаш досты Федот Спаканен бирликте Жагаренинъ шаркъ тарафындаки Жеймелис койине келип, немселерини

сагъ тарафындаки Шауляй шеэрининъ бизим-килернинъ элинде экенини, шаркый Пруссиядан чыккыкан бир кыач душман кыысымы Жагареден кечип шималъге догъру кетяйтканыны билъди.

Анълашылганына коре душман индже бир ёлакынен огге кете. Бу ёлакыны бирде-бир еринден бозып Шаулайнен кыошулмакъ мумкюн. Эки достынъ кетирген хаберин эсасында сабасына дивизия уджюмге кечти. Аскерлер шиддетнен огге юрип Жагаре койини алгъанлары киби Шауляй тарафтан келейткыан дигер кыысымларнен кыошулдылар. Узюльген душман ёлагынынъ шаркый кыысымы бу вакытта бир тамам кыамачавда кыалды, дигер кыысымы исе чокъ телефетлернен керп чекильди. Жагаре койини текрар алуудаки яралыкълары ичюн, Эюп Аблязизов ве Федот Силка «Батырлыкъ медали»-нен мукафатландылар.

417-иджи Сиваш дивизиясы Севастопольнинъ азат этилюви ичюн Кызыл байракъ орденнен. Балтыкъ боюндаки кыарамане урушлары ичюн экинджи дереджелли Суворов орденнен мукафатланды ве гъалабени Балтыкъ депъизининъ ялысындаки Либао шеэринде кыаршылап алды.

Эюп Аблязизов 1946 сенеси ордудан кыайты ве шу вакыттан бугунъгедже Чырчыкъ шеэриндеки 159-иджи кыуруджылыкъ трестининъ 227-иджи УНР-инде бухгалтер олып чалыша.

ДЕРСИНЪ КИ, ДАГЪЛАР СЕСЛЕНЕ

Немселер эки кере Сентибрамнынъ атышы кършунладылар. Бу сефер исе озю аягъындан яраланды. Аркъадашлары оны батакълыкънынъ о бир тарафына алып кечтилер. Кучюк бир орманда онынънен берабер даа бир яралыны къалдырып, озълери этрафны огренмек ичюн къраршыдаки байырларгъа догъру кеттилер. Арадан ярым саат къадар вакъыт кечкен сонъ, олар кеткен тарафтан кършун сеслери эшитилди. Атышма узун вакъыт девам этти. Сонъ, яваш-яваш тынды. Разведкагъа кеткенлер (олар учь адам эдилер) имдат беклеп къалгъан яралы достларынынъ янына бир даа къайтмадылар. Юрмек имкянындан марум олгъан эки яралы бир-къач кунь орманда ятты. Бу арада яралары шишип, йиринледи. ачлыкътан ве сувсызлыкътан текмиль такъатсызландылар. Ниает, учюнджи куню адым-адым сюйрелип ормандан чыкълар.

Бу вакъиа 1941 сенесининъ август айында, Белорусиенинъ Бобруйск областындаки Глуцки районынынъ Борисовичи кою якъындарында олып кечти.

Яралылар учь куньде учь километр сюйре-

лип Борисовичи коюне етип кельдилер. Койлюлер оларнынъ яраларыны багълады, аш-сув бердилер. Ёргъун аскерлер ашап тойгъан сонъ, юкъладылар.

— Эмджелер, къачынъыз! Сизлерни тутмакъ ичюн полицияджылар келеяталар!— деп багъырды бала сеси пенджерен. Олар кене сюйреле берип, эвден чыкътылар ве бир группа полицияджыларнынъ алкъасында къалдылар.

Яралы аскерлерни Глуцки районынынъ меркезине алып барды ве гестапо идаресине teslim эттилер. Анда оларны граждан эалиси ичюн тюрьме хызметини корьген буюк бир арангъа кетирип къападылар.

Сентибрам Кассара Судакъ районынынъ Къутлакъ коюнде догъды. 1933 сенеси комсомол сафына кирди. Колхозда эсапчы-секретарь олып чалышты. 1938 сенеси Совет Ордусы сафларына чагъырылды. Фин дженкинде иштирак этти ве 1940 сенеси кене койге къайтты.

Улу Ватан дженкининъ биринджи кунълеринде Кассара кене дженкявер сафта эди. О, Симферопольде мейдангъа кетирильген махсус кавалерия полкынынъ аскери олды. Бу къысым озюнинъ дженкявер арскетини Белорусиенинъ Гомель, Бобруйск, Могилёв областларында башлады.

Асылында кавалерия полкы къамачавда къалмады. Онынъ огюне къойылгъан вазифе душманнынъ аркъасында турып курешмектен ибарет эди. Биринджи вакъытларда атлы аскерлер орманда яшай ве Москва-Варшава шоссе ёлунда диверсия ишлери алып бара, душманнынъ ёлдан кечкен къуветлерине апансыз уджюмлер япаракъ, эр данм орманнынъ ичине

чекиле эдилер. Иште, Сентибрам ве онынъ аркъадашы бойле операцияларнынъ биринде яраланды ве чанакъялар полицияджылар тарафындан якъаландылар.

— Биз яткъан ат арамында къарарнен учдёрт юз адам бар эди,— деп хатырлай Сентибрам агъа.— Олар эсасен шу ерли койлюлер эдилер. Къамачавда къалып, якъалангъан даа бир къач яралы аскер бар эди. Анълагъаныма коре, немселер адамларны джедвельге аладжакъ сонъ лагерлерге ёллайджакъ, коммунист ве комсомолларны исе бир сёзсиз къуршунгъа тизеджек экенлер.

Кассара койлю къартлардан урбасыны денъиштирмелерини ве комсомол билетини гизлемелерини риджа эте. Бу иш япылгъан сонъ, оны башкъаларынен берабер Слуцки шеэрининъ раатлыкъ багъчасында мейдангъа кетирильген лагерге ёллайлар. Тель къора. Алты сыралы тель къора. Олардан биринде электрик токъы чапкъалай. Лагерь ичинде олюмге макюм этильген бинълернен джан. Отурмагъа биле ер етишмей. Чамургъа былангъан хасталар ве яралылар... Гитлер деген инсан къняфетиндеки махлюкъ: Белорусие пек яхшы ер амма, эалиси пек чокъ. Он миллион. Оларнынъ алты миллионы ёкъ атильмели, дёрт миллионы ишчи айвангъа чевирльмели, деген экен. Шимди элине сила туткъан онынъ сокъур аскерлери бу эмирни ерине кетирмек огърунда гъайрет этелер. Лагерде къарарнен кунде 200—250 адам оле.

Тиз чёкип яшагъандже, тик турып, ольмек яхшыдыр, деген деделеримизден къалма бир сёз бар. Совет халкъынынъ душман оккупациясында булунгъан къысымы олдыкъча буюк

ашшалыкълар, хорлукълар коръди, әписине къатланды. Ватапнынъ джесюр йигитлери олюмни тик турып къаршыладылар, душмангъа озьлерининъ инсанлыкъ гъурурыны таптатмадылар, ондан шефкъат сорамадылар, рухтан тюшмедилер, ираделери букюльмедилер, гъалебеге олгъан ишанчлары әксильмедилер. Олар әр анги бир шарапта курешти ве енъдилер.

Сентибрам акъсаса да, юрип башлады. Янына он адам топлап, къачмакъ планыны тизди: тель къораларнынъ тюбюни къазмакъ керек. Ишке кириштилер. Гедже әр учъ дакъкъада прожекторлар яна. Олар исе, учъ дакъкъа топракъ къаза, сонъ гизлене ве кене къазалар. Ниает, къачмакъ вакъты келе, лякин он адамнынъ тек әкиси къачып ола, учю токъ олгъан къорагъа илишип яна, беши артына къайта. Иште, о беш адамнынъ бириси Сентибрам эди.

Фашистлерге азыр сылтав тапыла. Сабасына бутюн лагерни сафкъа тизе ве әр онынджи адамны пулемёт къаршысына къоялар. Олар аселет ашадан, адамларнынъ аякъларындан аталар ве даа багъырып тургъан яралыларны чукъургъа итеп, башкъаларына комдирелер.

1941 сенесининъ кузюнде лагерден бир группа адамны сечип ала ве Барановичидеки тюрьмеге кетирелер, о ерде даа башкъа лагерлерден кетирильген совет адамларынен берабер юк вагонларына къапап гъарпкъа алып кетелер. Вагон дым. Къапы-пенджере япыкъ. Зияде меджалсызлангъанларны юкъарыдаки бирден-бир тешикке котерип нефес алдыралар. Кунъде бир кере къапы ачыла, сакъчы аскер «олю бармы?» деп окюре. Адамлар сес-солукъсыз олюлерни орап-чырмап къапынынъ янына кетире-

лер. Сакъчы сёгюне, насыл адамлар булар, чибин киби эп олелер, фюреримиз буларны адам дегиль, яры адам, деп пек догъру айткъан экен, дей ве мырылдана-мырылдана олюнинъ раст кельген еринден къапкъачлай ве сыртына авдарып алып кете.

Оларны Буг озенининъ о бир тарафындаки Белоподляска деген ерге алып келелер. Бу лагерде 16—18 бинъ адам бар. Кене ачлыкъ, хасталыкъ, олюм... Бойле кетишатта эп бир оледжеклерини бильген адамлар озъаралары бирлешелер. Оларны ватанперверлик дуйгъусы, интикъам алув инети бирлештире. Бирлешкенлерге генерал рутбеси олгъан бир адам ёлбашчылыкъ япа. Лагердекилернинъ бутюн оны «генерал аркъадаш» деп чагъыра ве онъа ишаналар. Группа-группа олып къачмакънынъ чареси ёкъ эди, чюнки бойле къачкъанларнынъ эписи якъаланды ве башкъаларынынъ козьлерин огюнде къуршунгъа тизильдилер. Генерал бир кeredен бутюн лагернинъ къачмасыны тешкилятландырмакъ керек деген теклифте булуна. Лагердеки адамларнынъ сайысы сакъчыларнынъ сайысындан юзлер кере зияде эди. Эгер олар бир кeredен котерильселер, сакъчы аскерлерини бир тамам ёкъ этмек мумкюн эди. Сеитибрам Кассара бу теклифке пек къувапа. Агитация группалары мейдангъа кетириле, къачыладжакъ куннинъ саати ве дакъкъасы бельгилене. Бойледже иш башлана.

— Мен Иван Фёдорович Падалька деген украин йигитининъ группасында эдим,— дей Сеитибрам Кассара.— Падалька шимди Гомель областынынъ Ельск шеэринде яшай, биз онынънен агъа-къардаш кибимиз. Ана, дейджегим,

Иван Фёдоровичнен берабер юрип адамларгъа анълата башладыкъ. Совет Ордусынынъ Балтыкъ бою республикаларыны азат эткенини, къысымларымызнынъ дженюп тарафтан да уджюмге кечкенлерини айтып, адамларны рухландыра ве къачмагъа азырлаймыз.

Къачув сигналыны генерал береджек. О «99» ракъамы язылгъан тахтаны котереджек, сонъ эр кес элине таш-таякъ алып сакъчыларгъа уджюм этеджек.

Бельгиленген куннинъ акъшам устю адамлар бирден жанландылар. Къуру терисинен суеги къалгъан адамларнынъ козьлери йылтырай, атта хасталар биле турдылар. Бу буюк бир исъян, джанаварлыкъкъа къаршы, инсанлыкъ дегери ичюн котерилген исъян эди. Адамларнынъ башы узеринде сигнал тахтачыгъы котерилгенинен, орталыкъта ойле бир шамата къопты ки. дерсинъ, ер-кок сарсыды. Лагерь узеринде арды кесильмеген бир гурульти салынып тура. Гуя бицълернен топ бир кереден атеш ачты. Онъа, атта узакътаки дагълар биле акс-седа берип джевапландылар. Олар адамларны озьлерине — азатлыкъкъа чагъыра эдилер. Сакъчылар къуршун атып биле етиштирамадылар. Эр бир сакъчынынъ устуне юзлернен адам атылды. Интикъам истегинен янгъан адамлар эллерине сила алдылар.

— Бир къач дакъикъада сакъчылар отрядынынъ бутюни ёкъ этильди.— деп сёзюни девам эте Сентибрам Кассара.— Мен пек топаллагъаным ичюн тез чапып оламай эдим. Бир вакъыт янымда Падалька пейда олды, сонъ семетдешим Бекир Абдуллаев ярдымгъа кельди. О, Балыкълава районынынъ Байдар койинден эди.

Онынъ бир элинде немсе автоматы, омузында кършун чантасы, ойле бир дженкявер тавуры бар ки, шимди олюм лагеринден чыккыан мабуске ич де ошамай эди.

Биз бутюн гедже юрип бир къач озенни кечтик. Танъ агъаргъанда насылдыр бир тогъайлыкъта токътадыкъ. Бекир шу орталыкъта морковъ тарласы тапкыан, бизге бир чанга морковъ кетирди. Чокъ айлардан берли биринджи кере инсан ашы ашадыкъ ве бир чукъургъа тюшип акъшамгъадже юкълэдыкъ.

Сентибрам Кассара, Иван Падалька, Бекир Абдуллаев ве даа башкъалары бир группа олып он кунъ дженюпке догъру юрелер ве инает Польша территориясына келип чыкълар. Олар Куликск ве Седлицк воеводаларынынъ Холемск губерниясындаки Куликск ве Парчевск орманларында токътайлар. Артыкъ интикъам алув девирини, куреш девирини башлай. Ерни эали оларгъа Польша партизанлары сия кълдыргъан бир батакълыкны косътерелер. О ерде бир къач тотлангъан тюфек тапа ве темизлейлер. Эр алда сия. Сонъ помещиклернинъ къралтыларына уджюм этип, ашайт, сия, урба алалар. Эйндже сиялангъан, такъаткъа кирген сонъ, Польша полицияджыларына, полиция постларына уджюм этип башлайлар.

Оларны ольдюре, сия ве урбаларыны алалар. Лагерден къачкыанларны яваш-яваш топлай ве партизан отряды мейдангъа кетирелер.

Седлици деген койде 18 адамдан ибарет полиция постыны тар-мар этип, эки пулемёт, бир чокъ граната ве патлайыджы маделер эльде этелер. Бойледже, интикъамджылар отряды пекине, кенишлей ве Куликс ве Парчевск орман-

ларында душманы даимий хавф астында туткъан буюк бир къуветке чевириле. Холм-Люблин демир ёлунда душманнынъ сия юкю әшелонны патлаталар. «Мейданек» лагерининъ янындаки Влодова деген койчикке ерлешкен 500 адамлыкъ еудийлер лагерининъ мабуслерини азат этелер, агъач, ягъ, спирт заводларыны якъалар. Помещиклерининъ малмахсулыны фукъарелерге даркъаталар ве бунъа къаршылыкъ оларакъ, олардан сия алалар. Фашистлерге хызмет эткен солтусларны (старосталарны) джезалайлар. Отряд группаларгъа болюне ве кунъде бир къач операция кечире. Онынъ сафында 96 курешчи бирлеше. Сеитибрам Кассара группа командири ола. Отрядкъа капитан Томилов ёлбашчылыкъ япа. Партизан отряды 1942 сенесининъ майыс айынадже Польша территориясында уруша. Баарьде партизанлар озъ ватанларына къайтмагъа къарар берелер. Ерли эалиден къайыкълар сатып алып, плотлар ясап, урушларнен Буг озенини кечелер ве Брест къалесининъ якъынындаки Милинок коюне келелер. Танъда, раатланмакъ ичюн койнинъ кенарында токътайлар. Бу вакъытта орманны немсе аскерлери сарып алалар. Оларгъа ярдымгъа танклар да келип етелер.

Догъмуш топракътаки биринджи кунъ урушнен башлана. Партизанлар мудафаагъа кечин акъшамгъадже атышалар. Концлагерлерининъ дешетлерини корьген, буларнынъ элине тирилейин тюшювнинъ не олгъаныны билъген партизанлар йигитчесине урушалар. Гедже Томилов бир группа партизанны къаршы тарафтакъ тогъайлыккъа ёллай. Олар атеш ачкъанларынен немселер дигер тарафкъа дикъкъат этелер.

Бу арада партизанлар Беловежск чытырманлыгы бетке чекилелер. Артыкъ куреш ана топракыта девам эте. Партизанлар Брест-Пинск, Брест-Минск ёллары боюнда диверсия ишлери алып бара, бу ёллардан кечкен душман къувелерине уджум этелер. Ерли эали оларгъа даимий ярдымда булуна, ашайт, силя ве керекли малюматларнен теминлей. Немселер партизанларнынъ эалинен багъыны кесмек ичюн, Беловежск чытырманлыгы этрафындаки 240 койни якъалар. Джеза отрядларынынъ сайысыны чокълаштыралар. Партизанлар, командалыкнынъ эмири муджиби, айры-айры группаларнен шаркъкъа Бобруйск ве Полесск областларына джылышып башлайлар.

— Меним группамда беш адам бар эди, оларнынъ эр бирини аля бугунъ хагырлайым. О адамларны унутмакъ, о куньлерни унутмакънен бирдир,— дей Сентибрам Кассара.— Булар меним садыкъ достларым Иван Фёдорович Падалька, Бекир Абдуллаев, Юзик Иосифович Жгадла, Григорий Даниленко ве Дмитрий Немировченко эдилер. Биз Пинск батакълыкларындан кечип, Ельск районуна кельдик. Гнойное коюнде ерли партизанларнен багъландыкъ. Олар къарарнен къыркъ адам эдилер. Башта бизлерге шубенен бакътылар ве сынамакъ ичюн вазифе бердилер: Воловск коюунинъ (Ельск району) старостасы Бубун партизанларнынъ, дженкке кеткенлернинъ къоранталарыны душмангъа тутып берген. Онынъ хайнлиги иетиджесинде койде онларнен къоранта асылгъан, лагерлерге ёлланылгъан.

Сентибрам озь группасына кимни тутмагъа кетейткъанларыны анълаткъан сонъ, ёлгъа

чыкбалар ве куппе-куньдюз старостаны тутып кетирелер.

Партизанлар отряды эп кенишлей ве Дже-нюбий-Притик партизан бирлешмесине чеви-риле. Сентибрам башта отряд командири, сонъ исе, 47-нджи Ельск партизан бригадасынынъ рота командири таинлене. Бу бригада эсасен Полесск, Бобруйск орманларында ве Украина-нынъ Шималий-Гъарб районларында арекет эте. Бригадагъа белорус Антон Степанович Мищен-ко командирлик япа. (О шимди Гомель району иджра комитетининъ реисидир).

1942 сенесининъ июль айында 37-нджи бри-гадагъа Ельск — Лельчицы демир ёлундан совет яшларыны Германиягъа алып кететкъан эше-лонны токътатмакъ ве адамларны къртармакъ авале олуна. Операциягъа Сентибрам Кассара ёлбашчылыкъ япа. Партизанлар демир ёлны бо-зып эшелонны токътаталар ве билълернен совет адамыны къртаралар.

— Бу операцияда бир немсе аскерини биле асир алмадыкъ,— дей Сентибрам агъа,— чюн-ки олар озълерининъ къапкъангъа тюшкенлери-ни анълап, вагонлардаки яшларны къртурла-магъа башладылар. Биз де бакъып турмадыкъ. Бир заман учъ немсе аскери безъ байракъ тутып бизге догъру келе башлады. Партизанлар атеш-ни токътаттылар. Биз де Падальканен сила-ларымызны къалдырып аман оларнынъ кършы-ларына чыкътыкъ. Чюнки душман бойле ийле-кярлыкънен бизим кърветимиз ве силамыз акъкъында малюмат билъмек макъсадыны да куте биле эди.

Оларнен кършылашкъанымыз киби парла-ментёрларнынъ бириси темиз рус тилинде шойле

деди: эгер атешни токътатып эшелондаки бутюн немсе аскерлерининъ бу ерден кетмелерине им-кян бермесенъиз, биз вагонлардаки адамлар-нынъ бутюнини кършунлармыз. Шартымызга разысынъызмы?

Партизанлар бойле алчакълыкънен япылган теклифни ред этелер. Бир къач дакъкъадан сонъ кене атышма башлана. Партизанлар атып башлагъанларынен фашистлер вагонлардаки адамларнынъ бир группасыны чыкъарып кършунга тизелер.

Кассара атеш токътатылмасыны эмир эте. Бир къач дакъкъа кенъешелер. Атышма девам эттирилъсе фашистлернинъ эсирлерни кене атып башлайджакълары белли. Партизанлар атакага кечмеге кърарар берелер. Акс алда фашистлер вагонларны патлата да биле эдилер. Бригада «Ура-а!» садаларынен эшелонга уджюм эте. Фашистлер къачып башлайлар, лякин партизан кършуны оларнынъ пешинден ете.

— Мына бойле,— дей Сентибрам агъа,— учъ юзден зияде фашистнинъ башына еттик... Арамыздан бир дегиль, бир къач машинист тапылды. Яралыларны, партизанларны поездкъа отуртып, лагеримизини якъшынадже поезднен кельдик. Э, кърдашым, несини айтасынъ. Биз эшелонны артына юрсетерек, немселернинъ элинде олган кучюк бир станциядан кечтик. О ерде душманнынъ олгъаны-оладжагъы отуз алты адамлыкъ эки посты бар экенини билъгенimiz ичюн станцияны поезднен кечмеге ве сонъ джаяв кетмеге кърарар бердик. Машинистimiz Борис станцияга кельгенде, создырып гудок берди. Кимдир вагонларнынъ бирине кы-

зыл басмадан байракъ япып аскъан. Станцияда бизни коръген адамлар чапыша, къычырыша, агълашалар... Э-эй, олар арекеттеки орду къысымларымыз кельди беллеп, ойле къувандылар ки, буны тариф этмек кыйын. Немсе постлары башта шашмаладылар, сонъ поездны танып атеш ачтылар. Лякин бизлер къалын броннен ортюльген офицер вагонларындаки пулемётлардан атеш ягъдыраракъ, оларны тез сустырдыкъ. Станциядан 5—6 километр къадар узакълашып, ормангъа якъыглагъан сонъ, эпимиз вагонлардан тюштик ве паровозны патлаттыкъ.

Партизанлар гедже-кундюз тынмадылар. Группалар, отрядлар операцияларгъа чыкъа, душман къысымларына апансыз уджум эте ве ормангъа чекиле эдилер. Белорусиенинъ шаркъый кысымында меркезлешкен партизан бирлешмеси мейдангъа кельген сонъ, Москвадан эки радиост ёлланыла. Теэссюф ки, олар парашютнен секиргенде Заводный-Остров (Ремезы кой совети) коюнунъ четине тюшелер ве полицияджылар тарафындан якъаланалар.

Шу куню рота командири Сентибрам Кассара бир группа партизангъа эшелондан алынгъан немсе формаларыны кийсете, немсе орденлерини такътыра. Немсе тилини яхшы билъген партизан Галетский габиткомиссар формасыны кийип, тачанкагъа отура. Башкъалар атларгъа минелер ве дос-догъру Заводный-Остров коюне кирип баралар. Бригаданынъ командири, асылында шу койлерде оськен Антон Мищенко койнинъ планыны сызып бере, полиция башы Головатовны да тарифлей. Къыскъасы, урбаларыны денъиштирген партизанлар узун бир колоннанен койге кирип келелер. Оларны корип

полиция постынынъ башы шишман Головатов деръал озъ адамларыны сафкъа тизе ве «габиткомиссар»ны шойле рапортнен къаршылап ала: «Габиткомиссар дженаплары, даа шимди ормандан эки къызыл диверсантны тутып кетирдик. Партизанларнен де яхшы этип дёгиштик, лякин эсирлеримизни бермедик. Оларнынъ экисини де Ельскке ёллайджакъ олып турамыз. Москвадан кельген олмалылар».

Галетский ашыкъмайып тачанкадан тюше, полиция башыны макътай, омузыны таптап, немсе тилинде шойле дей: «Диверсантларны мен озюм теслим этерим, анда сизиннъ садыкълыгъынъыз акъкъында мытлакъ айтырым». Партизан Кирюшкин бу сёзлерни аман терджиме эте. Къоллары багълы, юз-козюнде къан къаткъан эки адамны алып келелер. Галетский оларны тачанкагъа отуртмаларыны эмир эте сонъ, полиция башындан: «Фюрернинъ янъы эмириден хаберинъиз бармы?»— деп сорай. О, шашмалап «ёкъ, эшитмедик» деп джеваплана. Галетский ачувланып багъыра, оларны «джанль эшшеклер, бир шейден хаберинъиз ёкъ» деп сёге ве силаларыны къойып, эр кеснинъ бир одагъа топланмасыны эмир эте.

Полицияджылар мектеп биначасына топлангъан сонъ, дигер тарафтан кельген Мищенконынъ ёлбашчылыгъындаки бир группа партизан биначасы сарып ала. Къапыдан, бу койнинъ эалисини яшлыкътан билъген Мищенко ве бригаданынъ комиссары Пастухов кирип келелер. Эбет, Головатов Мищенконы деръал таный ве вакъианы анълай. Мищенко партизан команданлыгъынынъ «Ватан хаинлерине олюм!» деген къарарыны окъуй. Полицияджыларны арбий

девининъ къануны муджиби къуршунгъа тизелер. Эки радистни исе партизан лагерине алып кетелер.

Ремезы коюннинъ полиция ве жандармерия постына уджум аткенде Ельск районы партия комитетининъ сабыкъ сскретары, рота комиссары Козинцев эляк ола. Партизанлар ханнлерин дарма-дагъын этелер ве бирисини эсир алалар. Бу адам шу койлю бир партизаннынъ догъмуш агъасы эди.

— Къардашы пек ялварды,— дей Сентибрам агъа,— эбет, онынъ догъмушы. Бундан гъайры о партизан (адыны айтмакъ истемейим) энъ джесюр, энъ атик разведкаджыларымыздан бири эди. Садыкълыгъыны дефаларджа слясинен исбат этти. Онынъ хатирини ичюн агъасыны йибердик. Йибердик амма... Бир къач кунъден сонъ онынъ кене полиция урбасы кийип, адамларгъа къылынын юргеннини эшиттик. Мен къардашыны чагъырып, «не япайыкъ?» деп сорадым. О «энди не япсанъыз япынъыз» деди. Сонъундан партизанлар оны сюнгюнен санчып ольдюргенлер.

37-иджи бригаданынъ партизанлары онларнен душман эшелонны патлатты, юзлернен фашистни ёкъ эттилер. Сентибрам Кассара айры группаларнен де операцияларгъа чыкъты ве дёрт эшелоннынъ патлатылувына озю ёлбашчылыкъ япты. Махалки разъездинде немсе офицерлери келеяткъан бир пассажир поездини патлатып, 400-ге якъын офицерни ёкъ эттилер. О ёл бир афтагъадже чалышмады.

1942—1943 сенелерининъ къышында партизанлар Житковичи районындаки Красное деген голыннъ ялысына авушалар. Бу вакъытта пар-

тизанлар сия джеэтинден пек замет чекип башлайлар. Партизанларынынъ бу ерден юз километр къадар узакълыкътаки Ельск орманларында сия запаслары бар, лякин оларны барып кетирмек месслеси пек кучъ эди. Бундан гъайры, эгер ёлда душманнен расткелишилсе къуршун да етмей биле. Даа бир къыйынлыкъ шундан ибарет эди ки, сия комген группанынъ тек эки адамы — Кассара ве Падалька сагъ къалгъан эди. Команданлыкъ бу вазифени Кассарагъа авале эте. Сонъундан беш адамлыкъ бу группагъа Падалька да къошула, чюнки, о ерни билъген эки адамнынъ бириси ёлда эляк олса я да яраланып къалса, башкъасы ёл косьтере биле.

Группа боранлы геджеде ёлгъа чыкъа ве дёрт кунъден сонъ бельгиленген ерге етип келе. Къуршун ве сияларны ат екильген учъ чанагъа юклеилер. Ёлда атларны денъиштирмек ичюн бир заманлар озълери немсе урбалары кийин кельген Заводный-Остров коюннинъ кенарында токътайлар. Мерхум комиссар Козинцовнынъ танышы Черняк деген къадынынъ эвине кирелер. Белли олгъаны-киби олар бу койге келип-кеткен сонъ мында полиция посты бир даа къойылмагъан. Черняк койнинъ къартларыны топлай. Олар учъ ат ве учъ арабаджы берелер, яни атларнынъ саплери оларны озгъарып ёлгъа чыкъалар. Александровка коюнде атлар бир даа денъиштирилъген сонъ, олар озъ атларыны алып кене артларына къайтаджакълар.

Арабалар койден чыкъаяткъанда полиция формасындаки эки адам расткеле. Олар партизанларгъа къуршун ачалар. Лячаре, бойле бир

сыкълет вакъытта, джевап атеши ачмакъ керек ола. Полицияджыларнынъ бириси яраланып йыкъыла, экинджиси исе къача. Яралы полицияджынынъ документиинде онынъ Лазар Панфиленко деген шахс олгъаны анълашыла. Арабаджы къартлар экинджи полицияджынынъ Махиновичи деген къомшу койге тараф къачкъаныны, о ерде буюк полиция ве жандармерия посты бар экенини, бунынъ ичюн де адже-ле суретте ормангъа барып етмек кереклигини айталар.

Партизанлар эки тарафында сыкъ орман олгъан ёлнен атларыны ёрттырып кетелер. Лякин бу ерден чапаларнен ормангъа кирмек мумкюн дегиль: орманнен ёлнынъ арасында терен траншеялар бар. Бирден-бир чаре — ормангъа айланыма ёлнен кирмек. Бунынъ ичюн энъ азы учь километр даа юрмек керек. Бираздан сонъ арттан немсе машиналарынынъ къаралтылары корюне. Олар буюк бир тезликнен якъынлаша ве ири калибри пулемётлардан къуршуун ягдырып башлайлар. Деръал арабаларны ташлап, траншеяларынынъ ичине тюшмек керек, деп тюшюне Кассара, о ерден керек олса, ормангъа да чекильмек мумкюн олур. Бу алда немселер арабаларны тутып ала билселер. Лякин башкъа чаре ёкъ. Пулемёт ве автоматларнен сиялангъан эки машина душман аскеринен ачыкъ ерде тутушмакъ, аркъадашларыны чаресиз олюм телюкеси алтында къалдырмакънен бир эди.

— Йигитлер, сагъ тарафкъа секиринъиз! — деп эмир эте командир. Артта келсяткъан эки арабадаки адамлар траншеяларгъа тюшелер. Кассара озю де арабаджысы Николай Захмиц-

кийнен берабер секиреджек олып тургъанда, арабаджы къарт бирден яралана.

— Секирменъиз,— деп риджа эте къарт.— Бу омюри бою къошу чапкъан аттыр. Дженктен эвель бир къач кере мукаяфат алды. Мен оны даим гизлеп бакътым. Такъаты бар. Эгер еринден кочип олса, ормангъа чананен кирип бармакъ бир шей дегилъ.

Сентибрам арткъа бакъа. Кимсесиз къалгъан эки чана оларнынъ пешинден кельмекте. Йигитлер траншеяларда туруп атышалар, машиналар токътагъанлар, беяз халатлы немсе аскерлери къар устюнде ятып аталар. Сентибрам яралы къартнынъ айткъаныны япып атны айдаштырып башлай. Токътагъан машиналарнынъ бириси шу анъ еринден коче ве юксек сурьатнен якъынлай. Демек, йигитлер аляк олдылар, акс алда бу машина оларнынъ янындан кечип оламаз эди, деп тюшюне Сентибрам. Артыкъ зияде якъынлагъан машинадан къуршун ве адам сеслери эшитиле. Чананынъ янында къар туфаны котериле. Демек, патлайыджы къуршунларнен аталар. Ящиклерининъ бирине тийсе, аман патлайджакъ. Энди чанадан тюшюп къалмагъа да имкян ёкъ. Эп бир траншеяларгъа етишип оламайджакъ.

— Айда, огълум, айда!— деп багъыра яралы къарт.

Сентибрам къамчыны саллай. Ат кеттикче тез чапа ве ярым дакъкъадан сонъ ойле бир сурьат ала ки, дерсинъ къарлы орман ёлунда чана чекмей де, тегиз ёлдан тек озю чапа.

— Мен омюримде бойле ат корьмеген эдим,— деп хатырлай бу эпизодны Сентибрам агъа.— Аякълары астында къар тоз киби чан-

гый кѳулакѳларымда ель сызгѳыра. Артыма бакѳтым: башкѳа атлар да бар кѳуветлеринен чапып келелер. Козѳлериме ишанаджагѳым кельмей: душман машинасынен аразы баягѳы узакѳлашкѳан. Сурѳатны эксилѳтмеден орман ичине кирдик, чананы дерѳал кестирме ѳлгѳа бурдым. Тереклерни, чалылыкѳларны айланып, атны он дакѳкѳа кѳадар даа айдадым. Сонѳ телюке узакѳта кѳалгѳанына кѳанып, тельбевни чектим. Заваллы атнынѳ копюкленген сыртындан був котерильмекте эди. Кѳартнынѳ ярасыны багѳладым. Беш-алты дакѳкѳадан сонѳ янымызгѳа дигер чаналарнынѳ да келип токѳтагѳанларыны корип, шашып кѳалдым.

Николай эмджени атынен берабер Александровка коюндеки бир танышынынѳ эвинде кѳалдырдым. О койде чаналаргѳа башкѳа атлар ектирдим, атларнынѳ саплери Красное голинедже мелнен кельдилер. Вазифе эда этильди. Лякин группадан тек бир озюм кѳайттым. 1943 сенесининѳ бааринде Иван Падальканынѳ сагѳ олгѳаныны эшиттим. Оны яралы алда койлюлер тапып алгѳанлар. Башка партизанлар кѳуршунлары биткендже атышып ѳляк олгѳанлар.

1942 сенесининѳ ноябрь айында Мелешкевичи коюнде 37-нджи партизан бригадасы партизан арекетининѳ корюман ѳлбашчысы С. А. Ковпак командирлик япкѳан бирлешменен кѳошула ве янѳы бирлешменинѳ эркиянында 1943 сенесининѳ апрель айынадже уруша, бир чокѳ операцияларда иштирак эте.

Сентибрам Кассара ѳу бирлешменинѳ эркиянында КПСС сафына аза оларакѳ кѳабул олуна.

Артыкъ партизанлар душмангъа уджюм этмекнен къалмайып, айры эали нокъталарыны озъ эллерине кечирелер, о ерлерден душманны бир тамам къувып чыкъарып, совет укюметининъ органларыны тиклейлер. Халкънынъ партизанларгъа, гъалебеге ишанчы арта. Душмандан азат этильген Лельчица коюнде, Словечено къасабасында ве башкъа эали нокъталарында Совет акимieti яшай. Бу зонанынъ сынъыры эп кенишлей ве 1943 сенесининъ бааринде эки район бир тамам партизанларнынъ элине кече.

1943 сенесининъ апрель айында СССР Силалы Къуветлери Баш команданылыгъынынъ амери муджиби Ковпакнынъ бирлешмеси Карпат дагъларына авуша. 37-нджи Белорусие партизан бригадасы исе онынъ ерине къала. Москванен даимий алякъа багълайлар. Аэродром къуралар. Афтада бир кере самолёт къона, газета ве журналлар, силля, Буюк топракътан косътеришлер кетире, агъыр яралыларны алып кете.

Партизанлар фронт якъындагъанда Ельск шеэрини азат этелер. Бу шеэр ичюн алынып барылгъан урушларда душманнынъ 8 танкыны, 53 автомашинасыны, 300 аскерини ёкъ этелер, бир самолётны урып тюшюрелер, сонъундан Москвадан кельген учуджылар о самолётны тамирлеп, онынънен кене Москвагъа къайталар.

Бойледже, Белорусие орманларындаки кучюк бир партизан отрядындан бир къач партизан бригадасы мейдангъа келе. 1944 сенеси январь 11-де партизанлар Биринджи Белорусие фронтына къошулалар ве чекильмекте олгъан душ-

маннынъ пешинден гъарбкъа кетелер. Партизан командирлерининъ бир группасы азат олунгъан топракъта Совет акимиятининъ тиклемек ичюн къалдырыла. Бизим къараманымыз Сентибрам Смайлович Кассара да оларнынъ арасында эди.

Белорусиянынъ Ельск районында Захимицкий адына кой Совети бар. Бу Ельсктен партизанлар ичюн къуршуи кетиювде иштирак эткен арабаджы къарт Николай Захимицкийнинъ адына къойылгъандыр.

— Анатолий (Таир) Гришин ёлбашчылыкъ япкъан партизанлар группасы акъкъында не билесиз, деген суальге Сентибрам агъа шойле джеваплапа:

— Белорусия орманларында чокъ партизан группалары, отрядлары ве бирлешмелери аркет эте эди. Оларнынъ эсасыны къамачавдан чыкъкъан совет аскерлери, фронт аркъасына ёлланылгъан махсус къысымлар, душман лагерлеринден къачкъан мабуслер тешкиль эте эдилер. Анатолий Гришин деген адам ёлбашчылыкъ япкъан группа акъкъында чокъ эшиттик. Мен онынъ семетдешим олгъаныны биле ве бизим 156-иджы Симферополь полкындан олмалыдыр, деп зан эте эдим. Лякин бу эфсаневий джесюрликлер япкъан группанынъ адамларынен корюшмек сырасы кельмедн. Биз Кричев районына якъынлагъанда оларнынъ къараманджа эляк олгъанларыны эшиттик.

Сентибрам Смайлович Кассара 28 йылдан берли Новгород областынынъ Окуловка шеэриндеки къагъыт комбинатында ишчилер теминаты болюгининъ башы олып чалыша. Шеэр Советининъ депутаты, шеэр иджра комитетининъ ве ветеранлар Советининъ азасыдыр.

Онынъ кокюсини Къызыл Байракъ ордени,
Биринджи дѣреджели «Ватан дженки партиза-
ны» медали, «Шуретли эмек медали» ве даа
бир сыра девлет мукафатлары яраштыра.

МУНДЕРИДЖЕ

Ярышлашмакъ — ярдымлашмакъ демектир	3
Козьлерде къуванч	10
Госпиталь чеклип оламады	16
Сапёр бир кере янълыша	24
«Къайтарма» ансамблининъ гъуруры	32
Эмшире, суал	37
Эмдженъден селям	43
Дженкявер достлар	51
Дерсинъ ки, дагълар сеслене	62

На крымско-татарском языке

АЙДЕР ОСМАН

Очерки

Редактор С. Эмин
Рисун Г. Голубков
Рецензент редакторы И. Цыганов
Технический редактор Э. Саидов
Корректор Ш. Абилятова

Басмаханеге берилди 22/XII—1971 й. Басмага рухсет этилди 21.VI—1972 й. Форматы 70x90¹/₂. Басма табагы 2,625. Шарта басма табагы 3,08. ишч табагы 2,79. Тиражи 35 000. Р 04202. Гъафур Гъулам алына элбикат ва саныат ишрият. Ташкент, Навоий сохъагы, 30. Шаргине 69—71.

Озбекистан ССР Министрлер Совети Матбуат Девлет Комитетининъ Таш. полиграфкомбинатында азырланган матрицадан 6-басмаханесинде № 2 кягъыткъа басылаы. Ташкент. Тарас Шевченко сохъагы, 52. 1972 й. Сымарыш 2700 Фияты 9 к.

9 к.

